

Baggrundsrapport for analyse af den danske byggesektor

Kortlægning af den danske byggesektors
struktur og økonomiske udvikling

Energistyrelsen

Indholdsfortegnelse

1.	Introduktion	1
2.	Afgrænsning	3
2.1.	Afgrænsning af byggesektoren	3
2.2.	Datagrundlag	4
3.	Størrelsen af sektoren og de tilhørende brancher	6
3.1.	Værditilvæksten for udførende byggevirksomheder	9
3.2.	Værditilvæksten for materialeproducenter	11
3.3.	Værditilvæksten for rådgivende byggevirksomheder	11
3.4.	Værditilvæksten for virksomheder indenfor handel med byggematerialer og værktøjer	12
4.	Branchestruktur og særlige karakteristika	13
4.1.	Virksomhedsstruktur	13
4.2.	Sammensætning af byggeriet	16
4.3.	Horisontal og vertikal integration	18
4.4.	Kapitalintensitet	20
5.	Økonomisk åbenhed i byggesektoren	22
6.	Produktivitet og prisudvikling	26
6.1.	Produktivitet	26
6.2.	Udvikling i byggeomkostninger og lønninger	32
6.3.	Kvalitet, fejl og mangler	35
7.	Investeringer, innovation og uddannelse	39
7.1.	Investeringer	39
7.2.	Innovation	41
8.	Økonomisk aktivitet i byggesektoren	44
8.1.	Volumen i produktionen	45
8.2.	Udviklingen i værditilvækst	44
8.3.	Udviklingen i produktionsværdien for det udførende byggeri	46
8.4.	Udviklingen i nybyggeri, byggetilladelser og færdigbyggede boliger	48
8.5.	Udvikling i beskæftigelsen	49
9.	Økonomiske resultater for virksomheder i sektoren	50
9.1.	Overskudsgrad	50
9.2.	Afkastningsgrad, egenkapitalens forrentning og soliditetsgrad	54
9.3.	Indtjeningsevne og virksomhedernes størrelse	57
	Bilag	61

1. Introduktion

I det følgende præsenteres resultaterne af en branchekortlægning og markedsanalyse med fokus på byggesektoren. Der tegnes et analytisk portræt af byggesektorens tilstand og udvikling. I den forbindelse beskrives en række centrale strukturelle forhold og udviklingstendenser, herunder branchestruktur, økonomisk åbenhed, produktivitets- og prisudvikling, investeringer, innovation og økonomisk performance for byggesektoren og dens virksomheder

Byggesektoren er en central bidragsyder til vækst i den danske økonomi. I Danmark genererer byggesektoren 5-6 pct. af bruttonationalproduktet og den samlede beskæftigelse i sektoren er på mere end 170.000 jobs, når der medregnes virksomheder indenfor udførende byggeri, byggematerialer (produktion og handel) og rådgivere. Den danske byggesektor spiller derfor en helt central rolle i forhold til regeringens ambitioner om øget vækst og øget produktivitet, samt realisering af en ambitiøs klima- og energipolitik.

Den danske byggesektor har været hårdt ramt af den økonomiske nedtur, der fulgte i kølvandet på finanskrisen. Skal byggesektorens store potentiale indfries, kræver det, at byggesektorens udfordringer adresseres og styrkepositioner udbygges.

I den forbindelse udførte Deloitte for Energistyrelsen en dybdegående undersøgelse af den danske byggesektor, hvor denne baggrundsrapport har til formål at skabe et bredt analytisk portræt af tilstanden og udviklingen af den danske byggesektor. Baggrundsrapporten omfatter også en undersøgelse af, hvordan den danske byggesektor adskiller sig fra byggesektorerne i Tyskland, Holland og Sverige. Hovedrapporten udgør en selvstændig rapport, der indeholder en analyse af de centrale rammevilkår, der påvirker byggesektoren, et idekatalog over forslag til at ændre rammevilkårene samt en sammenfatning af baggrundsrapporten.

Afrapporteringen af kortlægningen er opbygget efter nedenstående struktur

- A. Indledningsvis beskrives de grundlæggende strukturelle karakteristika for byggesektoren og de tilhørende brancher, herunder bl.a. størrelsen af brancherne og virksomhederne, horisontal og vertikal integration samt byggesektorens økonomiske åbenhed.
- B. Derefter følger beskrivende analyser af de indikatorer på udbudssiden, der fortæller noget om byggesektorens konkurrenceevne og innovationskapacitet, herunder udvikling i omkostninger, produktivitet, investeringer, forskning og uddannelse. Byggesektorens relative styrkepositioner på disse parametre er for det første en følge af de grundlæggende strukturelle forhold, men er også til dels en konsekvens af de gældende rammevilkår og de markedsmæssige vilkår på efterspørgsels- og udbudssiden.

- C. Kortlægningen afsluttes med beskrivende analyser af udviklingen i de samfunds- og virksomhedsøkonomiske resultater for byggesektoren, herunder data for vækst og beskæftigelse i byggesektoren og indtjeningen i de tilhørende virksomheder. Disse resultater er i høj grad bestemt af byggesektorens konkurrenceevne og innovationskraft, men også af de givne ramme- og markedsvilkår, herunder ikke mindst internationale konjunkturer.

2. Afgrænsning

Fokus for nærværende branchekortlægning og markedsanalyse er byggesektoren eksklusive anlægssektoren. Særligt fokus er der på de tre branchegrupper materialeproducenter, udførende byggevirksomheder og rådgivende byggevirksomheder.

2.1. Afgrænsning af byggesektoren

Nogle gange sidestilles byggesektoren med de udførende byggevirksomheder, det vil sige entreprenører og håndværkere. I denne analyse inddrages også en række andre og nært forbundne branchegrupper, hvorved den samlede værdikæde for byggeriet analyseres i rapporten. Figur 1 viser de branchegrupper, som denne analyse omhandler.

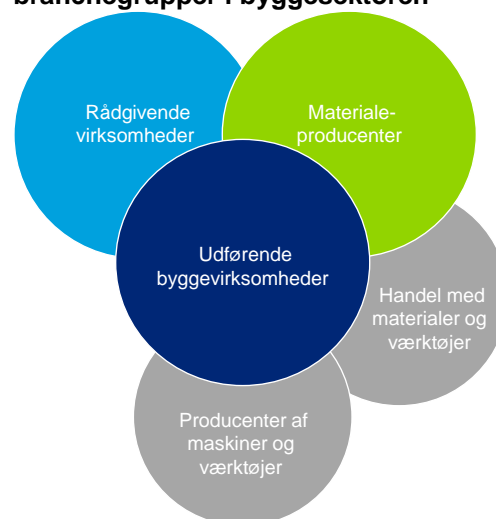
- **Udførende byggevirksomheder:** For eksempel entreprenører, tømrere og bygningsnedkere, elinstallatører, vvs- og blikkenslagerforretninger, murere, malerforretninger samt anden specialiseret bygningsfærdiggørelse.
- **Materialeproducenter:** For eksempel virksomheder, der fremstiller metalkonstruktioner og dele heraf, bygningstømmer og snedkeriartikler, byggematerialer af beton samt virksomheder, der fremstiller asfalt og tagpap, bygningsartikler af plast, rør og hule profiler og fittings af stål, maling, lak og lignende midler, døre og vinduer af metal.
- **Rådgivende virksomheder:** Disse omfatter arkitektvirksomheder og rådgivende ingeniørvirksomheder.

Udover disse branchegrupper omfatter byggesektoren også handel med byggematerialer og værktøjer (fx byggemarkeder og trælasthandlere) samt producenter af maskiner og værktøjer. Da producenter af maskiner og værktøjer udgør en begrænset del af den danske byggesektor, er de ikke omfattet af kortlægningen.

Handel med byggematerialer og værktøjer er et yderligere led i værdikæden mellem materialeproducenter, udførende byggevirksomheder og private aktører. Hvor det datamæssigt er muligt, behandles denne branchegruppe på lige fod med de tre hovedbranchegrupper, det vil sige rådgivende virksomheder, udførende byggevirksomheder og materialeproducenter.

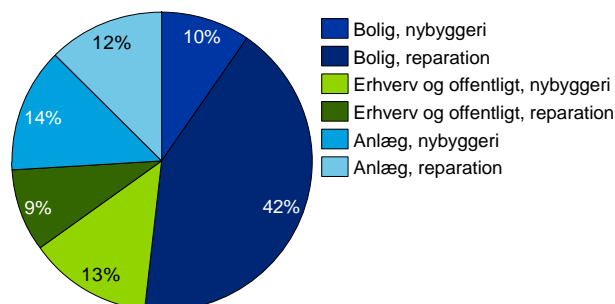
I bilag ses en detaljeret oversigt over, hvilke brancher der indgår i de forskellige branchegrupper. Det skal bemærkes, at når virksomheder indrapporterer regnskabsoplysninger til Erhvervsstyrelsen, angiver de en primær branchekode samt eventuelt en eller flere sekundære branchekoder. Det er virksomhedernes primære aktivitet, der benyttes til inddeling efter branchegrupper.

Figur 1. Oversigt over de forskellige branchegrupper i byggesektoren

Fokus for nærværende branchekortlægning og markedsanalyse er byggesektoren eksklusiv anlægssektoren. Det centrale for analysen er således de 74 pct. af den samlede produktionsværdi indenfor byggeindustrien, der udgøres af boliger, erhverv og offentligt byggeri, jf. Figur 2 nedenfor.

Figur 2. Produktionsværdien for den samlede byggesektor fordelt efter type, 2011

Kilde: Euroconstruct, data behandlet af Deloitte.

Det er i mange tilfælde muligt at skelne mellem byggeri og anlæg, især når der sammenlignes internationalt. I figurer og tabeller, hvor det ikke har været muligt at skelne mellem byggeri og anlæg, er det angivet i noten.

2.2. Datagrundlag

Deloitte har anvendt et stort antal forskellige datakilder til at belyse byggesektoren. De samlede datakilder fremgår af nedenstående tabel. Deloitte har prioriteret at skabe et opdateret, dækkende billede af byggesektoren givet de data, der har været til rådighed.

Tabel 1. Anvendte datakilder i analysen

Anvendte datakilder	Kort beskrivelse af de benyttede variable og statistikker
Danmarks Statistik, 2000-2010/2011	Særkørsler fra firma- og regnskabsstatistikken på detaljeret brancheniveau. Derudover nøgletal for dansk byggeri, fx produktionstal og omkostningstal på brancheniveau.
KOB-databasen, 2008-2011	Regnskabsmæssige nøgletal herunder omsætning og samlet balancesum på virksomhedsniveau.
Dansk Byggeri, 2008-2012	Produktionsværdi fordelt på nybyggeri og hovedreparation, privat og offentligt på brancheniveau.
Eurostat, 2000-2010/2011	Nøgletal for byggeriet i Danmark, Tyskland, Holland og Sverige, herunder værditilvækst, udviklingen i omkostninger, beskæftigede og investeringer på brancheniveau.
OECD, 2000-2010	International sammenligning af produktionstal.
Euroconstruct, 2007-2012/2014	Nøgletal for aktiviteten i byggesektoren i Danmark, Tyskland, Holland og Sverige.
Bauindustrie	Detaljerede data for virksomheder i Tyskland.
Bygandett	Detaljerede data for virksomheder i Sverige.

Note: Internationale sammenligninger baseret på Eurostat omhandler den udførende del af byggesektoren, inklusive udførende anlægsvirksomheder, da det ikke har været muligt at skille disse ud.

Deloitte har benyttet de nyeste tilgængelige data. Da særkørslerne fra Danmarks Statistik (DST) blev udtrykket i efteråret 2012 var 2010 det nyeste år, hvorfor en del figurer kun løber frem til 2010.

Endvidere har Deloitte gennemført en række fokuseringsinterview, jf. nedenstående tabel. Hovedpointer fra disse interview anvendes i den følgende branchekortlægning og markedsanalyse til at de kvantitative datakilder.

Tabel 2. Fokuseringsinterview

Danske organisationer, som Deloitte har gennemført interview med		
• DANSKE ARK	• TEKNIQ	• BAT-kartellet
• FRI	• Dansk Byggeri	• Bygningsstyrelsen
• Håndværksrådet	• DI Byg	• Energistyrelsen
• Værdibyg		
Virksomheder, som Deloitte har gennemført interview med		
• Hoffmann	• NIRAS	• Tømmerfirmaet Bjørn Svendsen
• HusCompagniet	• Einar Kernerup	• Wessberg
• NCC Construction	• BNS	
• Saint-Gobain	• Danske Bank	
Internationale organisationer, som Deloitte har gennemført interview med		
• Hauptverband der Deutschen Bauindustrie	• Bouwend Nederland	• Prof. Jacobs, Technische Universität Bergakademie Freiberg
	• Sveriges Byggindustrier	

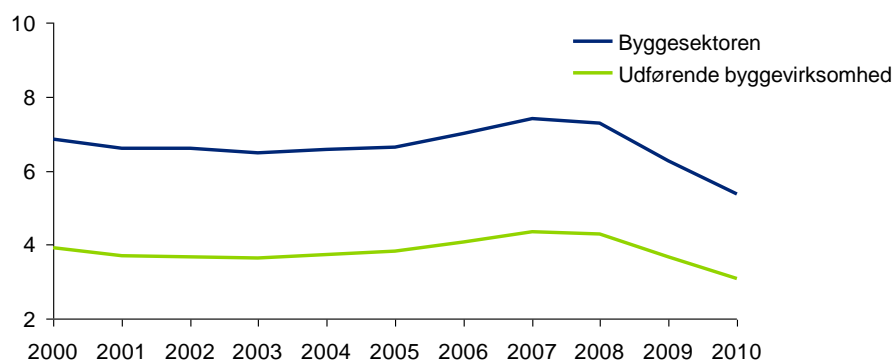
Derudover har Deloitte indhentet erfaringer og input fra Deloitte i Tyskland, Holland og Sverige. Endelig har Deloitte udført en række analyser på byggesektorområdet på nationalt og internationalt niveau. Deloitte gennemfører årligt en omfattende dataindsamling og analyse af den danske byggebranche. Analysen bliver udarbejdet på baggrund af de offentliggjorte årsrapporter for byggevirksomheder. Endvidere udfører Deloitte's globale organisation årligt en række omfattende analyser og rapporter. Mest central er publikationen *European powers of construction*, der måler udviklingen i store europæiske byggevirksomheders økonomiske resultater. Disse kilder er også inddraget i branchekortlægningen og markedsanalysen.

3. Størrelsen af sektoren og de tilhørende brancher

Byggeriet udgør mellem 5 og 8 pct. af den samlede økonomi i Danmark og er dermed en vigtig sektor. De udførende byggevirksomheder genererer over halvdelen af den samlede omsætning og værditilvækst i byggesektoren og er dermed den største branchegruppe. Materialeproducenter er den næststørste branchegruppe, hvad angår værditilvækst. Rådgivende virksomheder og engroshandel fylder relativt meget i Danmark.

Byggesektoren er en vigtig del af den danske økonomi. Værditilvæksten i byggeriet udgør mellem 5 og 8 pct. af den samlede BNP for Danmark, jf. Figur 3. Figuren viser desuden, at byggesektorens andel er konjunkturbestemt, og dermed at byggesektoren oplever større udsving end den samlede økonomi.

Figur 3. Værditilvæksten i byggesektoren og branchegruppen udførende byggevirksomheder i pct. af BNP

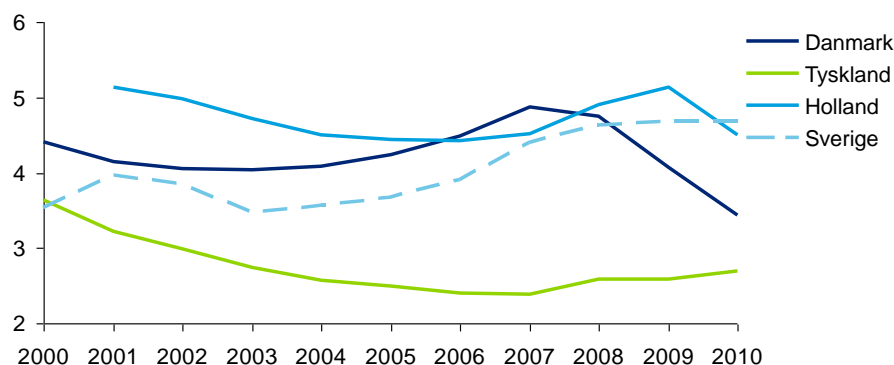
Kilde: Særkørsel fra DST, data behandlet af Deloitte.

Værditilvæksten angiver forskellen mellem værdien af produktionen og forbrug i produktionen og er dermed et mål for, hvor meget værdien af varer og tjenester forøges indenfor en given branche ved at benytte arbejdskraft og kapitalapparat.¹

Figur 4 viser værditilvæksten i det udførende byggeri som andel af BNP for Danmark, Tyskland, Holland og Sverige. BNP er et mål for den samlede værditilvækst i et land. I forhold til Holland og Sverige udgør byggesektoren i Danmark omtrent den samme andel af økonomien. Den udførende del af bygge- og anlægssektoren i Danmark er dog gået markant tilbage i forhold til BNP siden 2007. I Holland har byggeriet haft en marginalt større rolle end i Danmark, mens byggeriet i Sverige er vokset i betydning og i dag udgør en større del end byggeriet i Danmark. I Tyskland har byggeriet mindre betydning for den samlede økonomi.

¹ Afgifter er ikke inkluderet. Danmarks Statistik, Times, Generel Firmastatistik, GF_VTV_3,

Figur 4. Værditilvæksten i udførende bygge- og anlægsvirksomheder i Danmark, Tyskland, Holland og Sverige i pct. af BNP

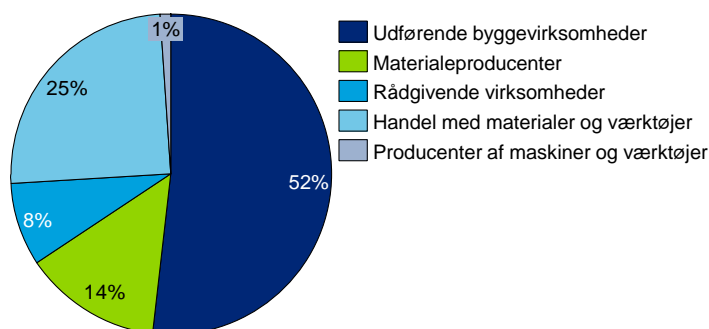
Note: Anlægsvirksomheder er inkluderet i figuren.

Kilde: Eurostat, data behandlet af Deloitte.

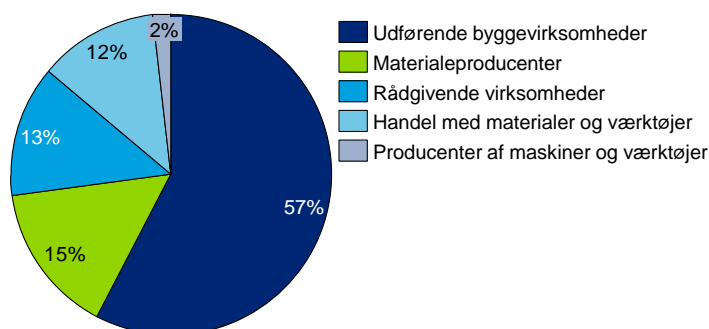
Figur 5 præsenterer det indbyrdes størrelsesforhold mellem de fem vigtigste branchegrupper i byggeriet. Det første diagram viser størrelsen målt ved omsætning, mens det andet diagram viser størrelsen målt ved værditilvækst.

Figur 5. Omsætningen og værditilvæksten i byggesektoren fordelt på branchegrupper, 2010

Den samlede omsætning på 292 mia. kr. fordelt på branchegrupper

Den samlede værditilvækst på 94,8 mia. kr. fordelt på branchegrupper

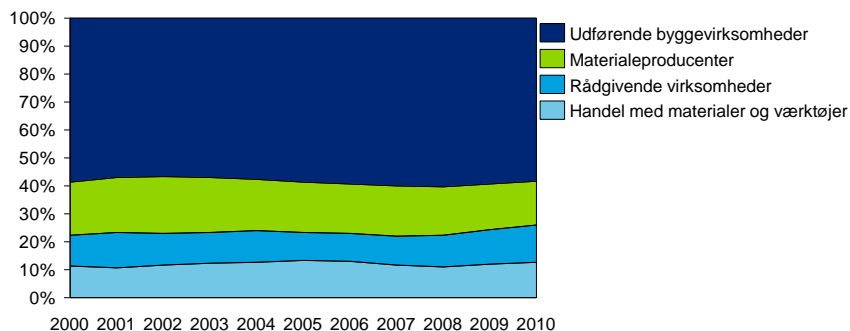
Kilde: Særkørsel fra Danmarks Statistik (DST), data behandlet af Deloitte.

De udførende byggevirksomheder udgør over halvdelen af byggesektoren – både hvad angår værditilvækst og omsætning. Materialeproducenter udgør cirka 15 pct. af den samlede byggesektor, men deres andel har været faldende siden 2002, hvor den udgjorde 20 pct. Handel med materialer, maskiner og værktøjer er den næststørste branchegruppe med hensyn til omsætning, hvor den udgør en fjerdedel, men handelsvirksomhederne udgør dog

kun 12 pct. af den samlede værditilvækst, idet niveauet for omsætningen i betydelig grad drives af engrosprisen på materialerne. Rådgivende byggevirksomheder udgjorde i 2010 8 pct. af den samlede omsætning, men 13 pct. af den samlede værditilvækst. Producenter af værktøjer og maskiner udgør en meget lille andel af den samlede byggesektor.

Figur 6 viser den relative udvikling mellem værditilvæksten for de fire store branchegrupper. Materialeproducenter er gået tilbage, mens rådgivende virksomheder og handelsvirksomheder er gået frem.

Figur 6. Fordelingen af værditilvækst for de fire store branchegrupper

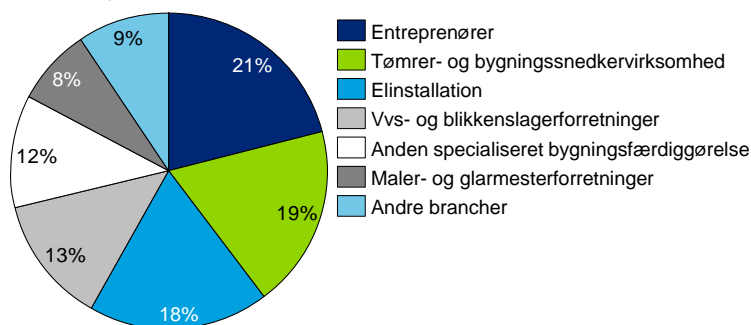
Kilde: Eurostat, data behandlet af Deloitte.

I afsnittene 3.1 til 3.4 vises opdelingen mellem brancherne under hver branchegruppe i byggeriet. Afsnittene viser dermed den segmentering der er, samt størrelsesforholdet mellem de enkelte brancher. Data er baseret på virksomhedernes egen brancheklassifikation, hvilket er en kilde til usikkerhed.

3.1. Værditilvæksten for udførende byggevirksomheder

Nedenstående figur viser den totale værditilvækst på 54 mia. kr. for de udførende byggevirksomheder fordelt på brancher.

Figur 7. Værditilvæksten for udførende byggevirksomheder fordelt på brancher, 2010

Note: Af diskretionssyn kan DST ikke oplyse værditilvæksten for brancher med meget få virksomheder eller brancher, hvor enkelte virksomheder er dominerende. Disse brancher indgår i kategorien andre brancher.

Kilde: Særkørsel fra DST, data behandlet af Deloitte.

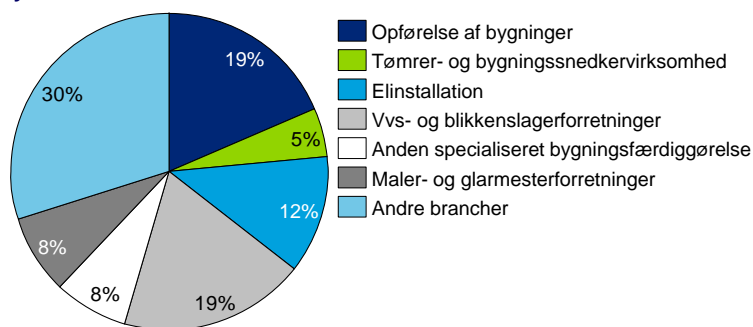
Entreprenører, tømrer- og bygningsnedkervirksomhed og elinstallation udgør hver især cirka 20 procent af den totale værditilvækst for de udførende byggevirksomheder, og de er dermed de tre største brancher. Vvs-installatører og blikkenslagere og anden specialiseret bygningsfærdiggørelse (bl.a. murere) følger efter med 13 procent og 12 procent. Malere og glarmestre står for i alt 8 procent af den totale værditilvækst, mens andre brancher udgør 9 procent.

Figur 8 viser værditilvæksten for udførende byggevirksomheder fordelt på brancher for Tyskland, Holland og Sverige. I både Holland og Sverige udgør entreprenører en markant større andel end i Danmark og Tyskland. Entreprenører dækker over flere fag og led i værdikæden. Denne forskel afspejler, at der er flere store entreprenører i Holland og Sverige, men kan også være et tegn på, at der er en mindre skarp opdeling mellem faggrænser, hvorfor flere virksomheder vælger denne tværfaglige branche.

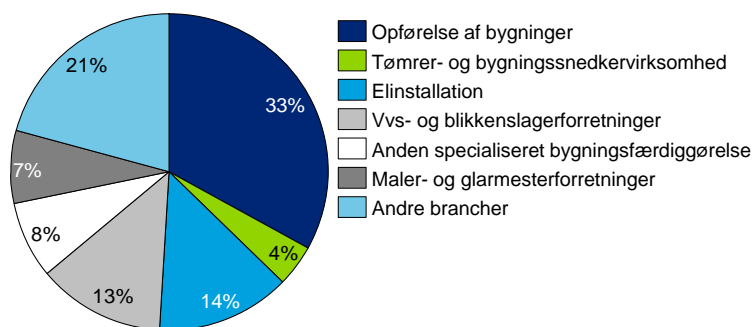
Installation i form af el, vvs og blikkenslager udgør mellem 25 og 31 pct. i alle fire lande og dermed en væsentlig del af den samlede værditilvækst. Det er bemærkelsesværdigt, at tømrer- og snedkervirksomhed er den næststørste branche med 19 pct. af den samlede værditilvækst i Danmark, mens branchen kun udgør mellem 4 og 5 pct. i de tre øvrige lande. Dette kan dog være en følge af anderledes klassificeringspraksis i forhold til branchevalg.

Figur 8. Værditilvæksten for udførende byggevirksomheder fordelt på brancher i Tyskland, Holland og Sverige, 2010

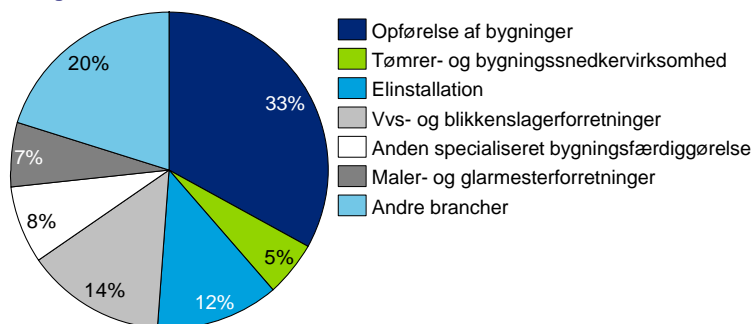
Tyskland

Holland

Sverige

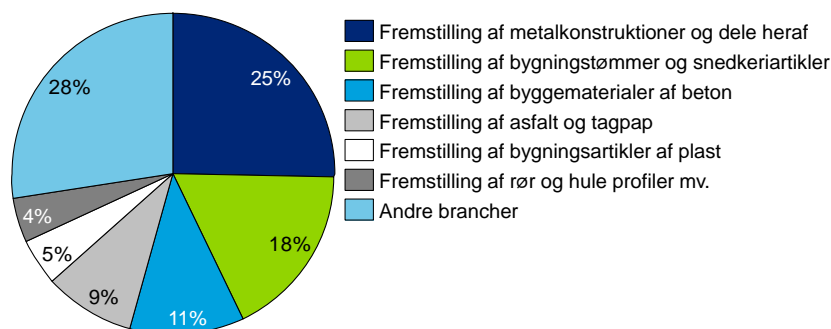
Note: Af diskretionshensyn kan Eurostat ikke oplyse værditilvæksten for brancher med meget få virksomheder eller brancher, hvor enkelte virksomheder er dominerende. Disse brancher indgår i kategorien andre brancher sammen med en række mindre brancher.

Kilde: Eurostat, data behandlet af Deloitte.

3.2. Værditilvæksten for materialeproducenter

Nedenstående figur viser materialeproducenters værditilvækst fordelt på brancher.

Figur 9. Værditilvæksten for materialeproducenter fordelt på brancher, 2010

Note: Af diskretionshensyn kan DST ikke oplyse værditilvæksten for brancher med meget få virksomheder eller brancher, hvor enkelte virksomheder er dominerende. Disse brancher indgår i kategorien andre brancher. Herunder ligger for eksempel produktion af cement.

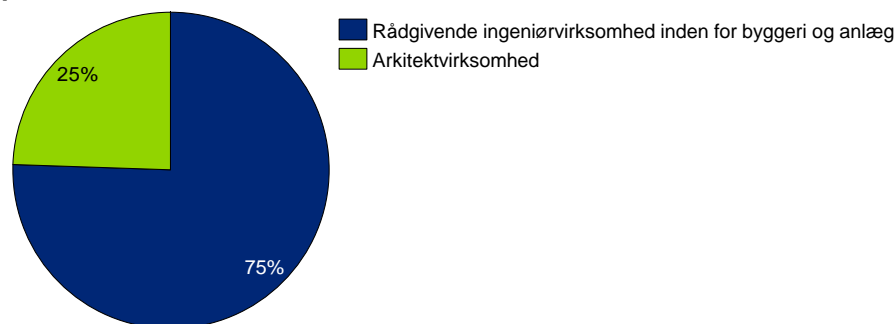
Kilde: Særkørsel fra DST, data behandlet af Deloitte.

Den totale værditilvækst for materialeproducenter var i 2010 på 14,6 mia. kr. Virksomheder indenfor fremstilling af metalkonstruktioner og dele heraf skaber en fjerdedel af værditilvæksten. Herefter følger fremstilling af bygningstømmer og snedkeriartikler med 18 pct., fremstilling af byggematerialer af beton med 11 pct. og fremstilling af asfalt og tagpap med 9 pct. Fremstilling af bygningsartikler af plast samt fremstilling af rør og hule profiler mv. udgør henholdsvis 5 og 4 pct. af den samlede værditilvækst. Andre brancher udgør 28 pct., og her indgår blandt andet fremstilling af byggematerialer af gips, fremstilling af mørtel, mursten og teglsten og fremstilling af cement.

3.3. Værditilvæksten for rådgivende byggevirksomheder

Nedenstående figur viser rådgivende byggevirksomheders værditilvækst fordelt på brancher.

Figur 10. Værditilvæksten for rådgivende byggevirksomheder fordelt på brancher, 2010

Note: Rådgivende ingeniørvirksomhed er både inden for byggeri og anlæg

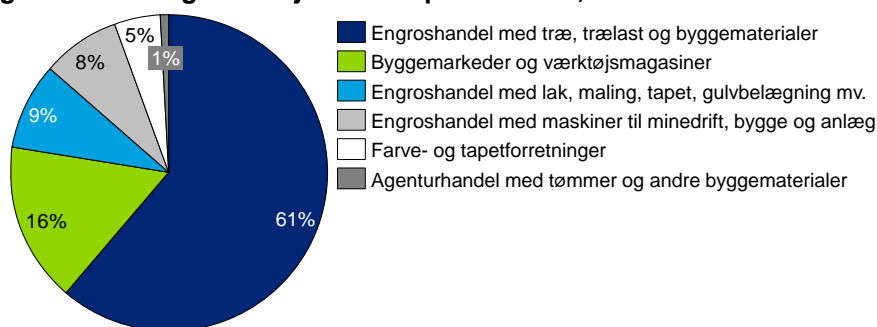
Kilde: Særkørsel fra DST, data behandlet af Deloitte.

Den totale værditilvækst for rådgivende byggevirksomheder var 12,6 mia. kr. i 2010. Heraf genererede rådgivende ingeniørvirksomheder indenfor byggeri og anlæg 75 pct. af den samlede værditilvækst, mens arkitekter skabte de sidste 25 pct..

3.4. Værditilvæksten for virksomheder indenfor handel med byggematerialer og værktøjer

Nedenstående figur viser værditilvæksten for virksomheder indenfor handel med byggematerialer og værktøjer fordelt på brancher.

Figur 11. Værditilvæksten for virksomheder indenfor handel med byggematerialer og værktøjer fordelt på brancher, 2010

Kilde: Særkørsel fra DST, data behandlet af Deloitte.

Den totale værditilvækst for virksomheder indenfor handel i 2010 var i alt 11,7 mia. kr. 61 pct. af denne værditilvækst blev skabt af virksomheder indenfor engroshandel med træ, trælast og byggematerialer. Byggemarkeder og værktøjsmagasiner skabte 14 pct. af den samlede værditilvækst. Som nævnt i kapitel 2 vælger virksomheder selv deres primære branchekode, når de opretter et cvr-nummer, hvilket er en kilde til usikkerhed. For eksempel har VELUX valgt at registrere sig under engroshandel med træ, trælast og byggematerialer, selvom virksomheden også må siges at beskæftige sig med produktion af byggematerialer. I 2011 havde VKR Holding, der ejer VELUX-gruppen, en omsætning på 17,8 mia. kr.

4. Branchestruktur og særlige karakteristika

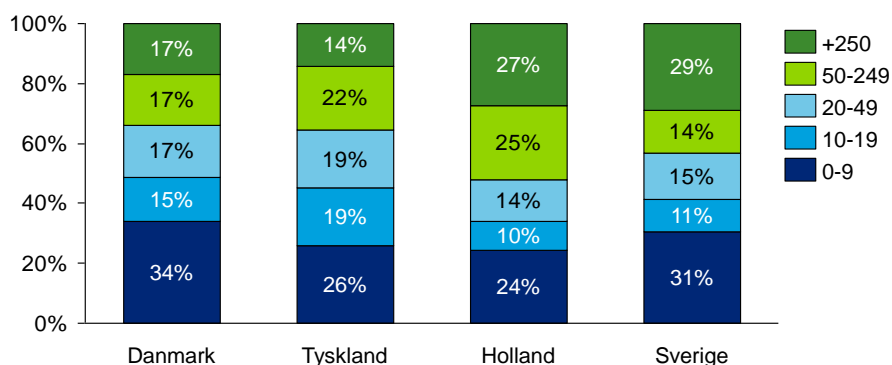
Den udførende del af den danske byggesektor er karakteriseret ved mange små virksomheder og der er færre større virksomheder end i Holland og Sverige. Siden 2000 har der ikke været tegn på konsolidering, idet små virksomheder står for en stigende del af aktiviteten blandt de udførende virksomheder. Erhvervsbyggeri og offentligt byggeri samt anlæg fylder relativt mere af det samlede byggeri i Holland og Sverige end i Danmark og Tyskland. Udførende byggevirksomheder i Danmark og Tyskland er nogenlunde lige arbejdsintensive, mens de tilsvarende virksomheder i Sverige og især Holland er mere kapitalintensive.

4.1. Virksomhedsstruktur

International sammenligning af virksomhedsstrukturen for udførende bygge- og anlægsvirksomheder

Figur 12 angiver omsætningen for udførende bygge- og anlægsvirksomheder i Danmark, Tyskland, Holland og Sverige opdelt efter virksomhedens størrelse. Den mørkeblå farve angiver den andel, som virksomheder med 0-9 ansatte udgør af den samlede omsætning. I Danmark udgør virksomheder med mindre end 10 ansatte 34 pct. af den samlede omsætning. Virksomheder med 10-19 ansatte udgør 15 pct. af omsætningen, mens virksomheder med henholdsvis 20-49, 50-249 og mere end 249 ansatte hver udgør 17 pct. af omsætningen.

Figur 12. Omsætningen for udførende bygge- og anlægsvirksomheder opdelt efter antallet af ansatte i virksomhederne, 2010

Note: Anlægsvirksomheder er inkluderet i figuren. Virksomheder med 0 ansatte er enkeltmandsvirksomheder, da ejeren ikke tæller med i opgørelsen af ansatte.

Kilde: Eurostat, data behandlet af Deloitte.

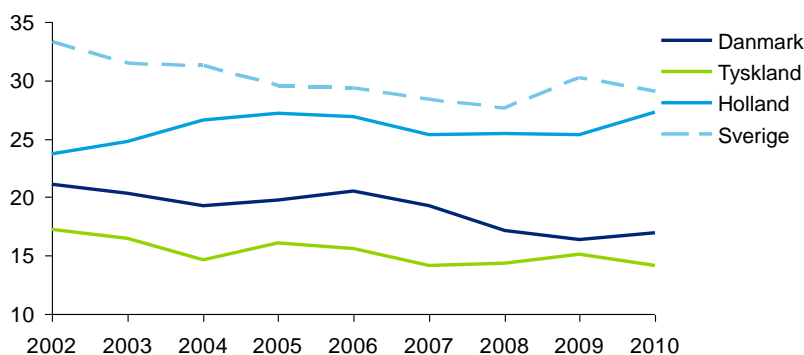
De mindste virksomheder med mindre end 10 ansatte udgør den største andel i Danmark, men også i Sverige udgør de mere end 30 pct. af den samlede omsætning. I Holland og Sverige udgør de største virksomheder med mere end 249 ansatte en langt større andel af den samlede omsætning

sammenlignet med Danmark og Tyskland. I Tyskland og Holland har virksomheder med 50-249 ansatte en vigtigere rolle end i Danmark.

De største virksomheders andel af den samlede omsætning er faldet for de udførende bygge- og anlægsvirksomheder. Figur 13 viser virksomheder med mere end 250 ansattes andel af den samlede omsætning for udførende bygge- og anlægsvirksomheder for Danmark, Tyskland, Holland og Sverige.

De store virksomheder med mere end 250 ansatte udgør en større andel af omsætningen i Sverige og Holland end i Danmark og Tyskland. I Danmark har der været et fald i de største virksomheders andel af omsætningen fra 21 pct. i 2000 til 17 pct. i 2010. Dette indikerer, at der er sket en øget fragmentering af den udførende del af bygge- og anlægssektoren i Danmark. I Sverige og Tyskland har der også været et fald i de største virksomheders andel af omsætningen, mens de største virksomheder er vokset relativt i Holland.

Figur 13. Virksomheder med mere end 250 ansattes andel af den samlede omsætning for udførende bygge- og anlægsvirksomheder

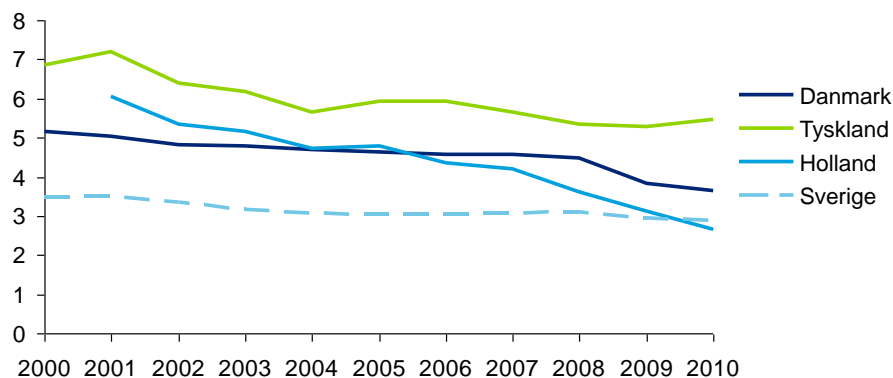
Note: Anlægsvirksomheder er inkluderet i figuren.

Kilde: Eurostat, data behandlet af Deloitte.

Figur 14 præsenterer udviklingen for antallet af årsværk per virksomhed for den udførende del af bygge- og anlægssektoren vist for Danmark, Tyskland, Holland og Sverige. Det gennemsnitlige antal årsværk per virksomhed er faldet i alle fire lande. De svenske virksomheder har i gennemsnit færrest ansatte og har kun oplevet et beskedent fald i perioden fra 2000 til 2010. De hollandske virksomheder har oplevet et kraftigt fald i perioden, så der fra 2006 i gennemsnit var færre ansatte end i de danske virksomheder. De tyske virksomheder er størst målt på antallet af årsværk per virksomhed. I år med mange lukninger og nystartede virksomheder vokser antallet af virksomheder og udviklingen kan derfor være en konsekvens af en større udskiftning i virksomheder.

Figur 14 er ikke i samme grad som Figur 13 indikator for konsolideringsgraden, idet Figur 14 ikke siger noget om, hvor stor en del af værditilvæksten eller omsætningen de respektive virksomhedsgrupper tegner sig for. Den gennemsnitligt lille virksomhedsstørrelse i Sverige er således ikke ensbetydende med, at den svenske struktur er relativt fragmenteret – tværtimod har de store virksomheder over 250 ansatte end større markedsandel end i nogen af de andre lande.

Figur 14. Årsværk per virksomhed for udførende bygge- og anlægsvirksomheder

Note: Anlægsvirksomheder er inkluderet i figuren.

Kilde: Eurostat, data behandlet af Deloitte.

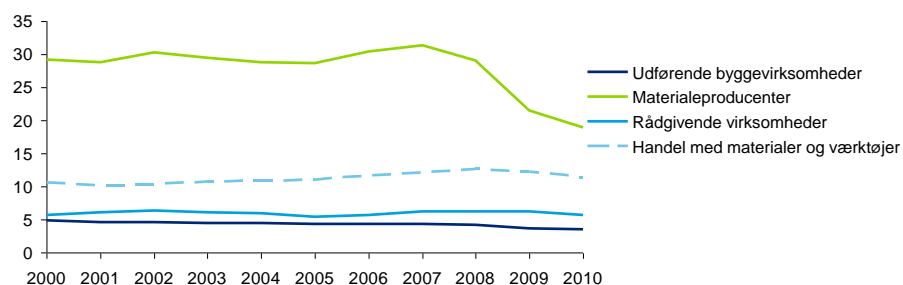
Sammenholdes Figur 13 og Figur 14 er der en klar indikation af, at byggesektoren i Danmark, Tyskland og Sverige er blevet mere fragmenteret, dvs. der er kommet flere små virksomheder fra 2000 til 2010. I Holland er der modsatrettede tendenser, hvilket kan skyldes, at de store virksomheder har haft en relativ fremgang i omsætningen, samtidig med at de små virksomheder er blevet mindre i både omsætning og antal ansatte.

At den udførende del af den danske byggesektor er mere fragmenteret end den hollandske og svenske byggesektor i henhold til figur 12 og 13 kan skyldes den skarpe fagopdeling i Danmark og den historiske udvikling med større offentlige udbud i Holland og Sverige. Den skarpe fagopdeling i Danmark kan være hæmmende for etableringen af de store entreprenørvirksomheder, der spænder på tværs af fag og forskellige led i værdikæden, fordi den typiske udførende virksomhed historisk er bundet til en fagdisciplin og ikke bevæger sig ind på andre fagområder. Denne hypotese undersøges nærmere i hovedrapporten. I Holland og Sverige har der historisk været meget store offentlige udbud af delvist industrialiseret byggeri, der har givet virksomhederne incitament til at fusionere og vokse sig store.

Sammenligning af virksomhedsstrukturen i branchegrupperne i den danske byggesektor

Figur 15 viser udviklingen i antallet af årsværk per virksomhed fra 2000 til 2010. Antallet af årsværk per virksomhed er aftaget for materialeproducenter fra 2007 og frem, men det er stadig branchegruppen med de største virksomheder. Udførende byggevirksomheder og rådgivende virksomheder har haft en mere stabil udvikling, dog med et mindre fald fra 2008 og frem.

Figur 15. Årsværk per virksomhed for branchegrupperne

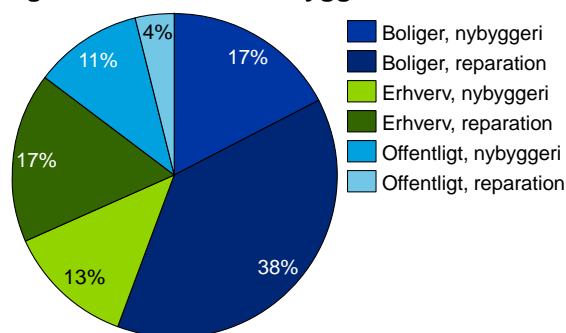
Kilde: Særkørsel fra DST, data behandlet af Deloitte.

Det faldende antal årsværk per virksomhed i byggesektoren samt den svagt vigende andel af store virksomheder i den udførende del viser, at virksomhederne i gennemsnit er blevet mindre, og det tyder dermed ikke på, at der er sket en konsolidering. Tværtimod er der tegn på en øget fragmentering af sektoren – særligt siden finanskrisen satte ind fra 2008 og frem.

4.2. Sammensætning af byggeriet

Figur 16 viser sammensætningen af den professionelle byggeaktivitet i dansk byggeri i 2011 baseret på produktionsværdien. Opgørelsen stammer fra de seneste oplysninger fra Dansk Byggeris konjunkturanalyse. 55 pct. af den samlede professionelle byggeaktivitet i 2011 var fra boliger, hvoraf reparation udgjorde cirka to tredjedele. Erhverv udgjorde samlet 30 pct., hvor reparation var lidt større end nybyggeri. Offentlig byggeaktivitet udgjorde kun 15 pct. af den samlede professionelle byggeaktivitet, hvoraf den primære del var nybyggeri.

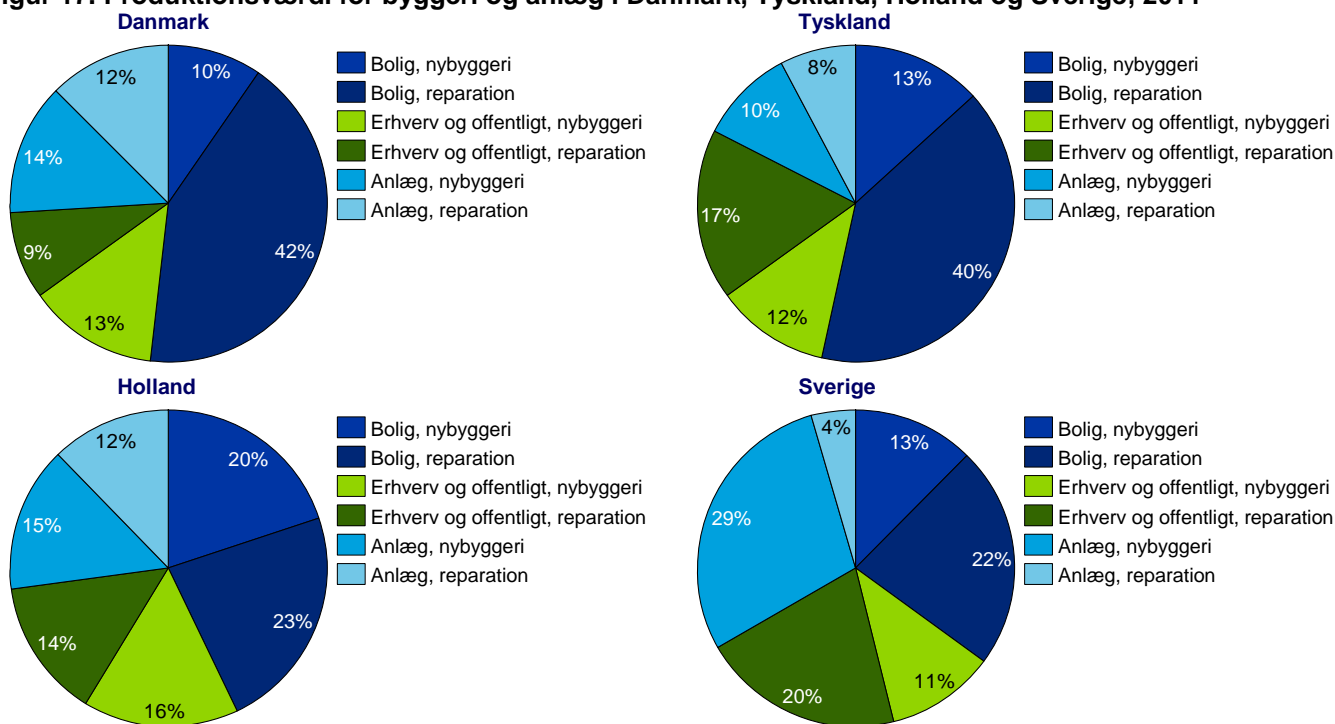
Figur 16. Professionel byggeaktivitet i det danske byggeri, 2011

Kilde: Dansk Byggeris konjunkturanalyse, data behandlet af Deloitte.

Sammensætningen i det danske byggeri ligner det tyske byggeri, idet boliger udgør den væsentligste del af den professionelle byggeaktivitet, mens byggeriet i Holland og Sverige er mere fokuseret på erhverv og offentligt byggeri. I 2007 udgjorde boliger dog en større del i både Holland og Sverige. Figur 17 viser produktionsværdien i byggeriet fordelt på bolig, erhverv/offentligt og anlæg for de fire lande i 2011. Inden for hver sektor er produktionsværdien yderligere opdelt på nybyggeri og reparation.

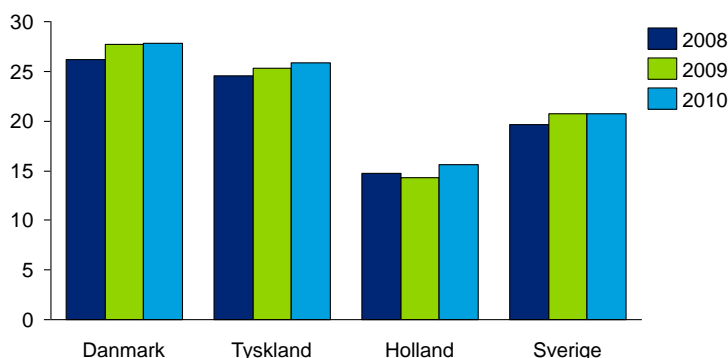
Figur 17. Produktionsværdi for byggeri og anlæg i Danmark, Tyskland, Holland og Sverige, 2011

Note: Anlægsproduktion er indeholdt i figuren.
Kilde: Euroconstruct, data behandlet af Deloitte.

Boliger udgør mere end halvdelen af produktionsværdien i både Danmark og Tyskland. I begge lande er det reparation af boliger, der udgør den væsentligste del. Boliger udgør en meget mindre del i Holland og Sverige, hvor nybyggeri til gengæld udgør en større andel. I Sverige udgør nybyggeri af anlæg med sine 29 pct. en meget betydelig del af den samlede produktionsværdi. En væsentlig pointe er endvidere, at erhverv og offentligt byggeri fylder relativt mere i Tyskland, Holland og Sverige end i Danmark. Sammensætningen afhænger af konjunkturerne og kan dermed ændre sig år for år. Fx fyldte nybyggeri og reparation af boliger mere i Sverige og Holland i 2007. Forskellene mellem Danmark, Tyskland, Holland og Sverige kan derfor delvist tilskrives konjunkturer.

Figur 18. Omsætningen i rådgivende virksomheder i pct. af omsætningen i udførende bygge- og anlægsvirksomheder

Note: Rådgivende virksomheder inkluderer i denne figur også rådgivende ingeniører indenfor andet end bygge- og anlægsbranchen
Kilde: Eurostat, data behandlet af Deloitte.

Rådgivende virksomheder har en fremtrædende rolle i den danske byggesektor sammenlignet med Holland og Sverige. Figur 18 viser omsætningen for rådgivende virksomheder i pct. af omsætningen for udførende virksomheder. Rådgivende virksomhed har den største betydning i Danmark efterfulgt af Tyskland. I Sverige og specielt i Holland har de rådgivende virksomheder en mindre omsætning sammenlignet med de udførende bygge- og anlægsvirksomheder. En mulig forklaring er, at de store entreprenørvirksomheder i Holland og Sverige i højere grad selv yder rådgivningsydelser end tilfældet er i Danmark og Tyskland.

Tabel 3 viser størrelsen af grossisthandel med træ, byggematerialer og sanitetsartikler i forhold til de udførende byggevirksomheder. Grossistledet i Danmark voksede fra 28 til 36 pct. fra 2008 til 2010 og Danmark er dermed det land, hvor grossisthandel er mest dominerende. I Tyskland har grossistledet udgjort mellem 24 og 29 pct. I Holland og Sverige udgør grossistledet mindre end 20 pct. Grossisterne har dermed en markant mindre rolle end i Danmark og til dels også end i Tyskland.

Tabel 3. Omsætningen for engroshandel med træ, byggematerialer og sanitetsartikler, som andel af omsætningen for udførende byggevirksomheder

	2008	2009	2010
Danmark	28 %	29 %	36 %
Tyskland	24 %	29 %	27 %
Holland	19 %	18 %	18 %
Sverige	20 %	18 %	19 %

Note: Det offentlige byggeri inkluderer ikke almene boliger. Disse behandles særskilt i kapitlet "Udbud af byggeopgaver i det offentlige".

Kilde: Eurostat, data behandlet af Deloitte

4.3. Horisontal og vertikal integration

Ved horisontal integration forstås integration mellem virksomheder på samme trin i værdikæden. Det kan for eksempel være fusion mellem to konkurrerende materialeproducenter eller en tømrervirksomhed, der opkøber en anden udførende byggevirksomhed.

Ved vertikal integration menes integration mellem virksomheder på forskellige trin i værdikæden. Det kan for eksempel være en udførende byggevirksomhed, der opkøber en producent af materialekomponenter, fordi denne underleverandør med fordel kan integreres i virksomheden.

I kapitel 3 fremgik det, at de udførende byggevirksomheder er opdelt på mange relativt store fagbrancher, og at entreprenørerne udgør en mindre andel af den samlede værditilvækst sammenlignet med Holland og Sverige. Sammenholdt med interview med brancheorganisationer, myndigheder og virksomheder er der tegnet et overordnet billede af den danske byggesektor, der indikerer en meget begrænset vertikal integration. Den danske byggesektor er således karakteriseret som fragmenteret og overvejende præget af små og mellemstore virksomheder. Konsolideringsgraden i byggesektoren betegnes endvidere som værende langt mindre end i andre danske sektorer, for eksempel fremstilling, hvor virksomhederne er større og spænder over flere brancher.

De 50 største byggevirksomheder i Europa

Af Deloitte's analyse af de 50 største byggevirksomheder i Europa fra 2012 fremgår det, at de største europæiske byggevirksomheder i større grad søger at skabe en stærk komplet værdikæde for byggeprojekter på flere internationale markeder; fra den initiale idéudvikling og projektering til etablering og efterservice.

Af nedenstående tabel fremgår det, hvor mange virksomheder henholdsvis Danmark, Sverige, Tyskland og Holland var repræsenteret med blandt de 50 største byggevirksomheder i Europa i 2011 samt det totale salg, de virksomheder havde det år.

Tabel 4. Antal virksomheder blandt de 50 største bygge- og anlægsvirksomheder i Europa og deres totale salg, 2011

Land	Antal virksomheder	Totalt salg (mia. euro)
Tyskland	3	32,7
Sverige	4	25,1
Holland	3	11,7
Danmark	1	1,3

Kilde: Deloitte (2012) European Powers of Construction 2011

Blandt de 50 største byggevirksomheder i Europa er Danmark kun repræsenteret ved MT Højgaard, der er nummer 41 på listen i forhold til salg, mens for eksempel Sverige har fire virksomheder blandt de 50 største byggevirksomheder. Tyskland og Holland har begge tre virksomheder med på listen over de 50 største. Af det samlede salg for virksomhederne på listen fremgår det, at de tre tyske virksomheder i gennemsnit er større end de svenske, som igen er større end de hollandske.

Virksomheder med sekundære branchekoder

En anden måde at måle den vertikale og horisontale integration på er ved at kortlægge i hvor høj grad danske byggevirksomheder har aktiviteter ud over hovedaktiviteten. Nedenstående tabel viser således, hvor stor en del af virksomhederne i hver branchegruppe der har anden aktivitet, og hvad denne sekundære aktivitet består af. Udgangspunktet er den sekscifrede branchekode, som er angivet i bilag.

Tabel 5. Andel af branchegrupper med sekundær aktivitet

Branchegruppe	Andel med sekundær aktivitet	Hyppigste sekundære aktivitet
Udførende byggevirksomheder	14 pct.	Andre udførende byggeerhverv, herunder særligt anlæg af ledningsnet, tømrere og murere.
Materialeproducenter	31 pct.	Engroshandel med byggematerialer
Rådgivende virksomheder	11 pct.	Anden teknisk rådgivning
Handel med materialer og værktøjer	35 pct.	Anden handel med materialer og værktøjer

Note: Andelen af virksomheder med sekundær aktivitet er opgjort som andelen af virksomheder, der har opgivet en sekundær branchekode. Den sekundære branchekode kan både være indenfor samme branchegruppe som den primære branchekode, indenfor andre branchegrupper eller indenfor en anden sektor.

Kilde: KOB-databasen, data behandlet af Deloitte.

Omkring en tredjedel af materialeproducenterne og virksomheder indenfor handel med materialer har opgivet en sekundær aktivitet, mens det for udførende rådgivende og udførende byggevirksomheder er mellem 11 pct. og 14 pct.

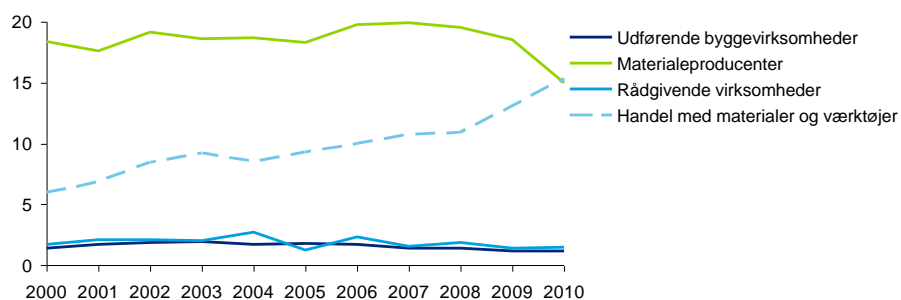
Der er betydelig usikkerhed i forhold til selvrapporeringen af, hvilke brancher virksomheden arbejder indenfor. Når den lave andel for udførende byggevirksomheder sammenholdes med, at denne branchegruppe er relativt opsplittet på 17 brancher, er det dog en indikation af, at de udførende byggevirksomheder er meget specialiserede.

4.4. Kapitalintensitet

Kapitalintensiteten viser, i hvor høj grad der anvendes maskiner og inventar til at udføre en entreprise. Jo højere kapitalintensitet, desto mere er byggevirksomhederne præget af en maskinel produktionsproces.

Figur 19 viser anlægskapital i mio. kr. per årsværk fra 2000 til 2010.² Den eneste af sektorerne, hvor kapitalintensiteten er øget, er handel med materialer, maskiner og værktøjer til bygge og anlæg. I 2010 er den branchegruppe blevet lige så kapitalintensiv som materialeproducenter.

Figur 19. Anlægskapital i mio. kr. (2010-priser) per årsværk

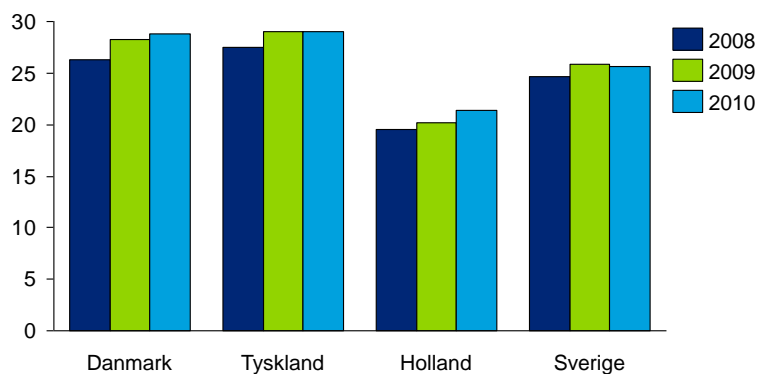

Kilde: Særkørsel fra DST, data behandlet af Deloitte.

Af den internationale sammenligning i Figur 20 fremgår det, at de udførende byggevirksomheder i Danmark og Tyskland er nogenlunde lige arbejdskraftintensive, mens de tilsvarende virksomheder i Sverige og især Holland er mindre arbejdskraftintensive og dermed mere kapitalintensive.

² Anlægskapital omfatter bygninger, maskiner, inventar, patenter, licenser samt langsigtede investeringer af finansiell karakter, fx aktier og obligationer.

Figur 20. Lønomsomkostningernes andel af produktionen for den udførende del af byggeri og anlæg for Danmark, Tyskland, Holland og Sverige

Note: Anlægsvirksomheder er inkluderet i figuren.

Kilde: Eurostat, data behandlet af Deloitte.

De fire lande har generelt haft stigende lønomsomkostninger som andel af produktionen siden 2008. Dog er Sveriges andel faldet en smule fra 2009 til 2010.

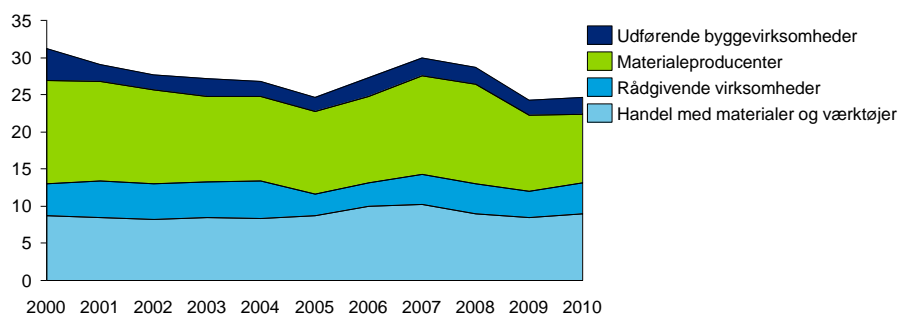
5. Økonomisk åbenhed i byggesektoren

Danske udførende byggevirksomheder er ikke særlig aktive på det internationale marked, ligesom udenlandske virksomheder kun i begrænset omfang opererer på det danske marked. Den danske byggesektor er således karakteriseret ved et relativt afskærmet marked, hvilket mindsker sandsynligheden for, at udenlandske aktører introducerer nye produkter og løsninger og mindsker det konkurrencemæssige pres for at forbedre kvalitet og reducere priser.

I dette kapitel analyseres den økonomiske åbenhed for den danske byggesektor med hensyn til direkte handel med varer og serviceydelser, samt internationalt engagement gennem datterselskaber.

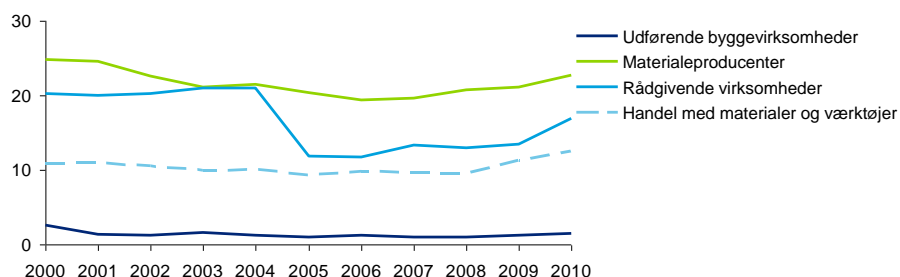
Figur 21 viser udviklingen i eksporten på tværs af branchegrupper. Særligt materialeproducenter, men også handelsvirksomheder har en høj eksport. Rådgivende virksomheder og udførende byggevirksomheder har en noget mindre eksport. Den samlede eksport er kraftigt aftaget fra 2007 til 2010.

Figur 21. Eksporten fordelt på branchegrupper i mia. kr. i 2010-priser

Kilde: Særkørsel fra DST, data behandlet af Deloitte.

Figur 22. Direkte eksport som andel af omsætningen (pct.)

Kilde: Særkørsel fra DST, data behandlet af Deloitte.

Figur 22 illustrerer den direkte eksport som andel af omsætningen for de fire branchegrupper. Den direkte eksport er danske virksomheders omsætning i udlandet. Udførende byggevirksomheder har en meget lille eksportandel på mellem 1 og 2 pct. Materialeproducenter har den største eksportandel på

20-25 pct. Andelen faldt frem til 2006, men har siden haft en opadgående tendens. Rådgivende virksomheder havde frem til 2004 en eksport-andel på cirka 20 procent. I 2005 faldt den til 12 procent, men er siden gradvist steget og udgjorde 17 pct. i 2010. Handelsvirksomheder har haft en eksportandel på mellem 10 og 11 pct. i perioden fra 2000 til 2008, men har haft en mindre stigning i 2009 og 2010.

International omsætning

Den internationale omsætning består af indenlandske virksomheders omsætning i udlandet (direkte eksport) og omsætningen for indenlandsk ejede datterselskaber i udlandet (indirekte eksport). Den internationale omsætning viser, i hvilken grad virksomhederne er orienteret mod udenlandske markeder.

Tabel 6 viser den internationale omsætning for danske, tyske, hollandske og svenske virksomheder for 2007-2010 samt forholdet mellem den internationale og den nationale omsætning i 2010. Den internationale omsætning for danske virksomheder inklusive udenlandske datterselskaber er faldet med 21 pct. fra 2007 til 2010. De svenske virksomheder har oplevet et fald på 17 pct., mens de hollandske virksomheder stort set har samme internationale omsætning i 2010 som i 2007. Den internationale omsætning for de tyske virksomheder er vokset betydeligt, hvilket skyldes en kraftig vækst på det australske marked, hvor den største tyske virksomhed, Hochtief, har erhvervet den største australske virksomhed, Leighton, samt fremgang på det asiatiske marked.

Tabel 6. International omsætning i mio. € for udførende danske, tyske, hollandske og svenske bygge- og anlægsvirksomheder, løbende priser

	International omsætning				I pct. af indenlandsk omsætning
	2007	2008	2009	2010	2010
Danmark	1.281	1.250	1.141	1.015	6 pct.
Tyskland	22.470	25.426	24.643	28.461	17 pct.
Holland	10.220	10.649	9.408	9.897	12 pct.
Sverige	14.307	17.576	12.890	11.895	24 pct.

Note: European International Contractors (EIC) oplyser, at tallene dækker virksomheder tilknyttet deres medlemmer (Dansk Byggeri i Danmark), der ikke nødvendigvis dækker hele markedet, men udgør et repræsentativt udsnit.

Kilde: EIC, DST, Dansk Byggeri Export Profile, data behandlet af Deloitte.

Forholdet mellem den internationale omsætning og den indenlandske omsætning er klart lavest for de danske virksomheder, hvilket viser, at de danske virksomheder i væsentligt mindre grad er orienteret mod internationale markeder. I Sverige er der derimod en meget høj international orientering.

Tabel 7 viser den internationale omsætning for arkitekter, rådgivende ingeniører og udførende danske virksomheder. Arkitekter har haft en voksende international omsætning fra 2009 til 2011 og den internationale omsætning udgjorde 8 pct. af den indenlandske omsætning i 2010. Rådgivende ingeniører har haft kraftig vækst i den internationale omsætning, så den i 2010 udgjorde 46 pct. af den indenlandske omsætning. Udførende virksomheder havde en betydelig fremgang i den internationale omsætning i 2011, så på trods af fald i 2009 og 2010 var den internationale omsætning i 2011 på niveau med 2008.

Tabel 7. International omsætning i mio. kr. for arkitekter, rådgivende ingeniører og udførende byggevirksomheder, løbende priser

	2008	2009	2010	2011	I pct. af indenlandsk omsætning i 2010
Arkitekter	467	409	460	580	8 pct.
Rådgivende ingeniører	6.842	7.455	8.565	9.698	46 pct.
Udførende virksomheder	9.309	8.499	7.560	9.226	6 pct.

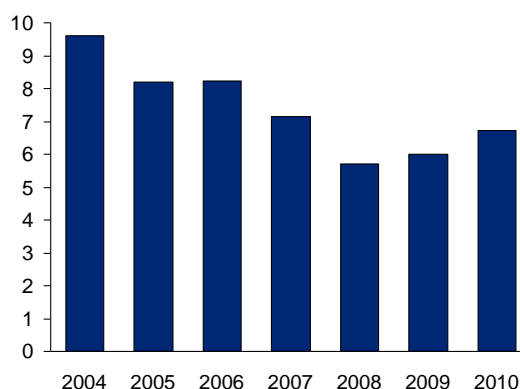
Note: Udførende virksomheder indeholder både bygge- og anlægsvirksomheder.

Kilde: Danske Ark, FRI og Dansk Byggeri, Export Profile 2011 og 2012, DST, data behandlet af Deloitte.

Udenlandske virksomheder i Danmark, Tyskland, Holland og Sverige

Figur 23 viser udenlandsk kontrollerede virksomheders andel af omsætningen for udførende virksomheder. I en udenlandsk kontrolleret virksomhed er mere end 50 pct. af de bestemmende aktier ejet af personer eller virksomheder i udlandet. I 2004 udgjorde udenlandske virksomheder mere end 9 pct. af omsætningen, der faldt til mellem 5 og 6 pct. i 2008. Andelen ser ud til igen at være på vej op i 2009 og 2010.

Figur 23. Udenlandske virksomheders andel af omsætningen for udførende bygge- og anlægsvirksomheder i pct. for Danmark

Note: Anlægsvirksomheder er inkluderet i figuren.

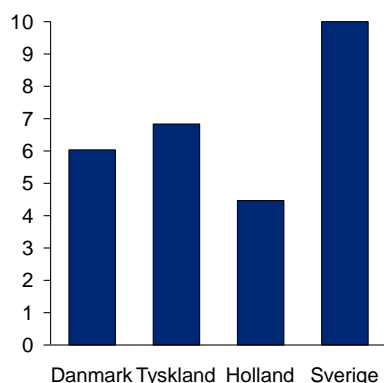
Kilde: DST, data behandlet af Deloitte.

Figur 24 sammenligner de danske tal for 2009 med tilsvarende tal for Tyskland, Holland og Sverige. Udenlandske virksomheders andel af omsætningen i Tyskland var i 2009 6,8 pct. og er dermed lidt større end i Danmark. I Holland har udenlandske virksomheder en mindre andel af omsætningen. Sverige er det land, hvor de udenlandske virksomheder spiller den vigtigste rolle med 10 pct. af omsætningen i 2009.

Den udførende del af byggesektoren i Danmark er relativt afskærmet. De danske virksomheder er i ringe grad aktive på de internationale markeder, ligesom udenlandske virksomheder står for en begrænset del af omsætningen i Danmark. To af de mulige årsager på denne manglende integration med omverdenen er strukturen i den danske byggesektor og størrelsen på det danske marked. Den fragmenterede danske byggesektor med meget få rigtig store virksomheder kan begrænse mulighederne for danske virksomheder for at operere på udenlandske markeder, idet succesrig etablering på

et udenlandsk marked kræver en vis organisering og styring som kun findes i store virksomheder.

Figur 24. Udenlandsk kontrollerede virksomheders andel af omsætningen for udførende bygge- og anlægsvirksomheder i pct., 2009

Note: Anlægsvirksomheder er inkluderet i figuren.

Kilde: Eurostat, data behandlet af Deloitte.

Samtidig kan størrelsen af det danske marked – særligt efter aktivitetsnedgangen efter krisen – betyde, at markedet i ringe grad er interessant for udenlandske virksomheder. Der har været nævnt i interviews, at særlige standarder, regulering og overenskomster, der ikke er i overensstemmelse med vores europæiske naboer gør det besværligt og mindre økonomisk attraktivt for udenlandske virksomheder at etablere sig på det danske marked. Markedet er ikke stort nok i forhold til de investeringer og tilpasninger der skal iværksættes for at leve op til de danske krav. Denne hypotese analyseres nærmere i hovedrapporten. Derudover er den udførende del af byggesektoren karakteriseret ved transportbarrierer, der betyder, at det kun i begrænset omfang er åben for international samhandel i form af direkte eksport.

6. Produktivitet og prisudvikling

Produktiviteten i det danske byggeri har ikke udviklet sig i samme takt som produktiviteten i industrien, om end der er usikkerhed omkring opgørelsesgrundlaget. Produktivitetsvæksten for udførende byggevirksomheder har haltet efter tilsvarende virksomheder i Holland, Tyskland og Sverige. Danmark har samtidig haft markant større lønstigninger end de tre øvrige lande.

6.1. Produktivitet

Definition af produktivitet og valg af opgørelsesmetode

Produktivitet er et mål for, hvor meget produktion der fås ud af de ressourcer, der benyttes i produktionen. De ressourcer, der bruges i produktionsprocessen dækker både arbejdskraft, kapital i form af maskiner og bygninger, samt materialer.

Produktivitet kan opgøres ift. alle de relevante input i produktionen, men pga. problemer ved at opgøre indsatsen af kapital anvendes ofte arbejdskraftproduktiviteten, hvor produktionen sættes i forhold til indsatsen af arbejdskraft.

Opgørelse af (arbejdskraft)produktivitet er forbundet med betydelig usikkerhed. Produktivitetskommissionen konkluderer således i deres første analyserapport fra 2013, at arbejdskraftproduktiviteten i byggeriet ikke kan opgøres med det nuværende datagrundlag.³ Konklusionen er baseret på, at ingen af de nuværende opgørelser inden for byggeriet er i stand til at korrigere for kvalitetsudviklingen i byggeriet, hvilket indebærer en risiko for, at produktiviteten undervurderes.

Deloitte har trods manglen på kvalitetskorrigerede prisindeks valgt at gennemføre en analyse af produktivetsudviklingen i byggeriet. Under forudsætning af, at kvalitetsudviklingen har været relativt ens i de fire lande, vil det på baggrund af opgørelserne være muligt at give et foreløbigt bud på, hvilke lande der har haft den stærkeste hhv. svageste produktivetsudvikling i byggeriet. Det vil således i nogen grad være muligt at udlede konklusioner vedrørende tværnationale forskelle i produktivetsudviklingen, mens det pga. dataproblemerne er mere vanskeligt at konkludere, om produktivetsudviklingen for byggeriet ligger på et lavere niveau end tilsvarende for andre økonomiske sektorer.

Tabel 8 viser tre alternative opgørelsesmetoder for byggesektorens produktivitet. De respektive opgørelsesmetoder har forskellige styrker og svagheder i forhold til dækning, og hvad de afspejler. Metoderne og deres karakteristika er beskrevet i tabellen.

³ Produktivitetskommissionen (2013) Danmarks Produktivitet – Hvor er problemerne?

Tabel 8. Tre metoder til opgørelse af produktivitet

Metode	1	2	3
Formål	International sammenligning	International sammenligning	Sammenligning mellem brancher i byggesektoren
Mål for værditilvækst	Værditilvækst i løbende priser opgjort på basis af produktion minus materialeforbrug (Nationalregnskab)	Værditilvækst i faktorpriser (Firmastatistik)	Værditilvækst i faktorpriser (fra Firmastatistik)
Priskorrektion	Branchespecifikke prisindeks for hhv. byggeri og byggematerialer	Generelt prisindeks	Generelt prisindeks
Arbejdskraftindsats	Præsterede timer	Præsterede timer	Årsværk
Dækning i Danmark	Udførende bygge- og anlægsvirksomheder	Udførende bygge- og anlægsvirksomheder	Alle fire branchegrupper
International dækning	Alle fire lande	Alle fire lande	Kun Danmark

Den første metode er baseret på produktion og medgået materialeforbrug fra Nationalregnskabet. Deloitte har omregnet produktionen til faste priser ved at deflatere med et omkostningsindeks for byggeriet, der både indeholder løn og materialer. Forbrug i produktionen er deflateret med omkostningsindeks for materialer. Værditilvæksten er herefter beregnet som produktion i faste priser fratrukket materialeforbrug i faste priser:

$$\text{Produktivitet} = \frac{\frac{\text{Produktion}_{\text{løb.pris.}}}{\text{Priser}_{\text{løn og materialer}}} - \frac{\text{Forbrug i produktion}_{\text{løb.pris.}}}{\text{Priser}_{\text{materialer}}}}{\text{Præsterede timer}}$$

Ved at sætte værditilvæksten i faste priser i forhold til antallet af præsterede timer opgøres produktiviteten som angivet i ovenstående formel. Gennem denne metode fås for Danmarks vedkommende et resultat, der i meget høj grad modsvarer Nationalregnskabets opgørelse af produktiviteten i den danske byggesektor.

Fro at sikre en systematisk tværnational sammenligning med de øvrige lande har Deloitte indsamlet produktionsdata, forbrugsdata og prisindeks på samme måde for de øvrige tre lande via Eurostat og indsat data i formlen mhp. opgørelse af produktivetsudviklingen for hvert land. Dette har vist sig at give mere robuste resultater end anvendelse af aggregerede produktivetsdata fra Eurostat, der ikke altid opgøres på et ensartet grundlag.

Den anden metode er baseret på værditilvæksten i faktorpriser korrigeret for den generelle prisudvikling i økonomien. Værditilvæksten stammer fra *structural business statistics* i Eurostat, som for Danmarks vedkommende er baseret på firmastatistikken. At værditilvæksten er opgjort i faktorpriser betyder, at der er korrigeret for øvrige produktionsskatter og subsidier, hvor der i basispriser kun korrigeres for direkte produktionsskatter. Værditilvæksten er sat i forhold til antallet af præsterede timer fra nationalregnskabet.

Ved at korrigerer med det generelle prisindeks i metode 2 (og 3) tages der delvist højde for kvalitetsudviklingen, idet særlige kvalitetsforbedringer i byggeriet vil medføre øget betalingsvillighed, som igen kan medføre, at prisudviklingen i byggeriet overstiger den generelle prisudvikling. Relativt større prisstigninger i byggeriet kan dog også være en konsekvens af ringere konkurrence. Metode 2 skal derfor ses som et alternativ, der kan give en vis indikation af hvilken retning, de kvalitetsmæssige forhold trækker. Ovennævnte usikkerheder betyder dog, at metode 2 ikke kan danne grundlag for robuste konklusioner herom.

Den tredje metode er baseret på værditilvæksten i faktorpriser korrigeret for den generelle prisudvikling. Værditilvæksten er i sat i forhold til antallet af årsværk. Fordelen ved denne metode er, at den muliggør sammenligninger mellem brancher i byggesektoren, som der ikke er opgjøret specifikke prisindeks og realiserede arbejdstimer for. Dette er grunden til, at denne metode er medtaget, selvom den er mindre præcis end de to øvrige metoder.⁴

Der er en betydelig forskel i udviklingen i præsterede timer fra nationalregnskabet og udviklingen i antallet af årsværk fra firmastatistikken. En del af denne forskel skyldes, at opgørelsen af årsværk i firmastatistikken siden 2009 er baseret på opgørelsen af elndkomst, hvilket har medført, at der er et brud i serien mellem 2008 og 2009.⁵

Ingen af de tre metoder giver et perfekt billede af udviklingen i arbejdskraftproduktiviteten. Givet manglen på data, der korrekt afspejler kvalitetsforbedringerne i byggeriet, stiller produktivitetskommissionen sig kritisk overfor produktivetsmålingerne i byggeriet, men har ikke inden for rammerne af de eksisterende data forslag til bedre alternative metoder.

For at sikre det bredest mulige fundament for at vurdere produktiviteten i byggesektoren indenfor de nuværende datarammer har Deloitte derfor valgt at vise opgørelserne efter alternative tilgængelige metoder og data, jf. Tabel 8 ovenfor. Metode 1 er dog efter Deloitte vurdering sandsynligvis den mest retvisende, idet den tager højde for den særlige udvikling i lønninger og materialepriser indenfor byggesektoren.

International sammenligning af arbejdskraftproduktiviteten for udførende bygge- og anlægsvirksomheder

Tabel 9 viser den årlige vækst i produktiviteten opgjøret ved henholdsvis metode 1 og 2, samt den årlige vækst i lønomkostningerne per fuldtidsbeskæftiget. Af tabellen fremgår det, at der er betydelige forskelle i de to produktivetsmål. Fælles for de to mål er dog, at produktivetsudviklingen i Danmark har ligget i den lave ende.

⁴ Bruttoværditilvækst per beskæftiget er således et simplere udtryk for produktiviteten, der ikke tager højde for hvor mange timer en beskæftiget arbejder på et år. Dette er især et problem i internationale sammenligninger, hvor forskelle i hvor højt fritid værdsættes resulterer i forskelle i, hvor mange timer der går på et årsværk. Metoden benyttes derfor kun til sammenligning mellem branchegrupperne i Danmark.

⁵ DST, Kvalitetsdeklaration for den generelle firmastatistik

Tabel 9. Årlig vækst i produktivitet og lønomkostninger for udførende bygge- og anlægsvirksomheder, 2000-2010

	Metode 1	Metode 2	Lønomkostninger per fuldtidsbeskæftiget
Danmark	- 1,5 %	- 0,6 %	1,9 %
Tyskland	0,7 %	- 0,8 %	- 0,3 %
Holland	0,3 %	0,5 %	1,1 %
Sverige	- 0,3 %	1,6 %	0,1 %

Note: Anlægsvirksomheder er indeholdt i tabellen. På grund af manglende data for Holland i 2000 er de årlige vækstrater udregnet fra 2001-2010 i Holland. Metode 1 er beregnet for perioden 2000-2011 for Danmark, Tyskland og Holland.

Kilde: Eurostat, data behandlet af Deloitte.

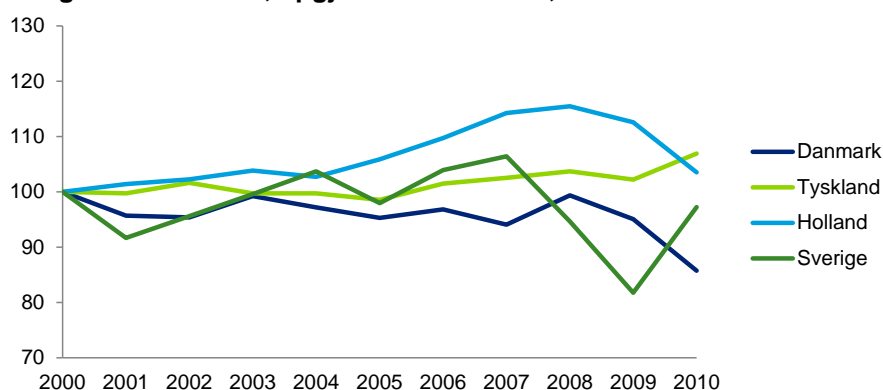
Baseret på metode 1 har Danmark haft en negativ årlig vækst i produktiviteten på -1,5 procent for 2000-2010. Produktivitetsvæksten ligger dermed betydeligt efter Tyskland, Holland og Sverige. I 2011 havde Danmark dog en betydelig produktivitsfremgang opgjort ved metode 1 (2011 er ikke medtaget i gennemsnittet fordi der ikke findes sammenlignelige tal for Sverige).

Baseret på metode 2 har Danmark og Tyskland haft en negativ årlig vækst i produktiviteten fra 2000 til 2010, mens Holland og især Sverige har haft fremgang i produktiviteten. Fælles for de to mål er dog, at Danmark har haft en svag produktivitsudvikling sammenlignet med de tre øvrige lande.

Danmark og Holland har begge haft betydelige stigninger i lønomkostningerne per fuldtidsbeskæftiget på henholdsvis 1,9 pct. og 1,1 pct. per år. For begge lande overstiger væksten i lønudviklingen produktivitsudviklingen, uanset om metode 1 eller 2 benyttes. For Tysklands vedkommende er lønningerne for en fuldtidsbeskæftiget gået tilbage. Sverige har kun haft en meget lille vækst i lønningerne fra 2000 til 2010. Afhængig af den valgte metode til opgørelse af produktiviteten, har udviklingen i denne enten ligget over eller under udviklingen i lønninger for Sveriges vedkommende.

Figur 25 viser produktivitsudviklingen for den udførende del af bygge- og anlægssektoren i Danmark, Tyskland, Holland og Sverige opgjort ved metode 1. Den negative produktivitsudvikling for Danmark som fremgik af Tabel 9 skyldes især et kraftigt fald i produktiviteten fra 2007 til 2010.

Figur 25. Værditilvækst per præsteret time for udførende bygge- og anlægsvirksomheder, opgjort ved metode 1, 2000=100

Note: Anlægsvirksomheder er inkluderet i figuren.

Kilde: Eurostat, data behandlet af Deloitte.

Holland har i perioden 2000 og frem til finanskrisen haft den mest positive udvikling i produktiviteten blandt de fire lande, men har oplevet et kraftigt fald siden 2008. Sverige har også haft en positiv udvikling fra 2001 til 2007 og igen fra 2009 til 2010 efter et meget kraftigt fald mellem 2007 og 2009.

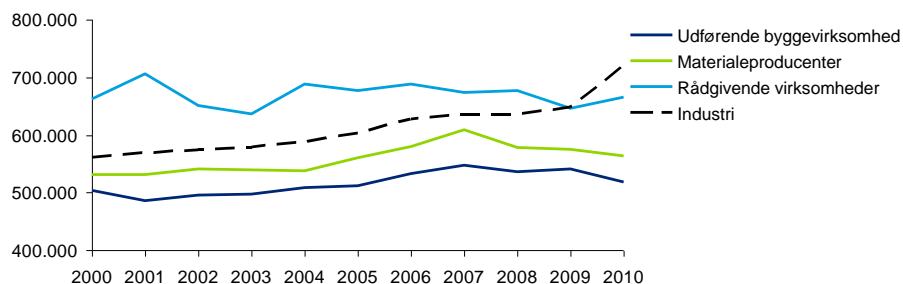
Tyskland har haft en svag produktivitsudvikling fra 2000 til 2007, men har i løbet af finanskrisen haft den klart mest positive udvikling blandt de fire lande, hvilket har betydet, at Tyskland over hele perioden tegner sig for den største vækst i produktiviteten efterfulgt af Holland. Den tyske byggesektor har haft en relativt stor tilførsel af polsk og rumænsk arbejdskraft, der har været med til at gøre sektoren mere arbejdskraftintensiv og dermed har sænket niveauet for arbejdskraftproduktiviteten. Produktiviteten i Tyskland er ikke desto mindre vokset kraftigt siden 2007.

Arbejdskraftproduktivitet i branchegrupperne i Danmark

En sammenligning af branchegrupperne i Danmark kan ikke lade sig gøre med metode 1 og 2, hvorfor metode 3 anvendes. Figur 26 sammenligner udviklingen i værditilvækst per årsværk for udførende byggevirksomheder, materialeproducenter og rådgivende virksomheder med den samlede produktivitsudvikling for industrien.

Mht. produktivitsniveauet ligger rådgivende virksomheder højere end materialeproducenter, som igen ligger højere end udførende byggevirksomheder. Industrien lå i 2000 mellem de rådgivende virksomheder og materialeproducenterne, men har siden 2009 overhalet de rådgivende virksomheder. Sådanne produktivitsforskelle kan skyldes forskelle i kapitalintensitet og uddannelse i de forskellige branchegrupper, men kan også være relateret til forskelle i prisniveauer fx pga. forskellig grad af konkurrence.

Figur 26. Værditilvækst per årsværk for tre branchegrupper i byggesektoren sammenlignet med industrien i 2010-priser, metode 3

Kilde: Særkørsel fra DST, data behandlet af Deloitte.

Materialeproducenter og udførende byggevirksomheder havde fra 2000 til 2004 en svag vækst i produktiviteten, der blev afløst af en kraftig vækst fra 2005 til 2007. Fra 2000 til 2007 voksede produktiviteten for materialeproducenter hurtigere end i industrien, der i denne periode havde en årlig vækst på 1,8 pct.. Fra 2008 til 2010 skete der et fald i produktiviteten for både materialeproducenter og udførende byggevirksomheder, mens produktiviteten i industrien voksede endnu hurtigere.

Rådgivende virksomheder har over hele perioden haft et relativt stabilt niveau for produktiviteten, og den årlige produktivitsvækst fra 2000 til 2010 udgør 0,1 pct.

Alle former for byggeri og anlæg har haft en mindre positiv udvikling i produktiviteten end industrien generelt, ligesom Danmark ligger i den lave ende blandt de fire lande.

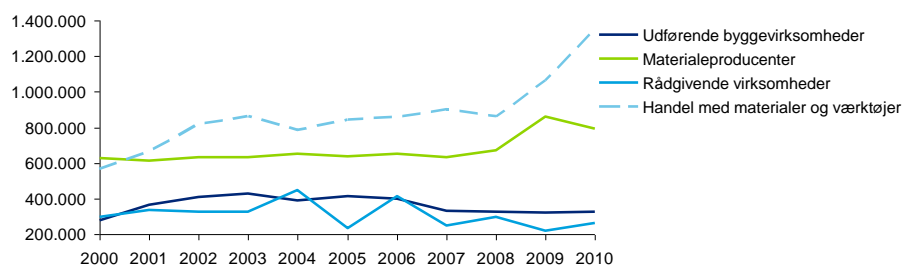
Erhvervsstrukturen i den danske byggesektor med mange små virksomheder kan være en af forklaringerne på den ringe arbejdskraftproduktivitetsudvikling fordi virksomhederne ikke er i stand til at udnytte stordriftsfordele og effektivisering ved repetition. Derudover kan udviklingen i arbejdskraftteknologien være en forklaring. Arbejdskraftteknologien beskriver hvor effektivt arbejdskraften udnyttes. I faktaboksen i bilag er udregnet et eksempel for arbejdskraftteknologien baseret på en Cobb-Douglas-produktionsfunktion og faktiske tal for arbejdskraft, kapital og output. Opgørelsen i bilaget tager derfor i modsætning til de andre mål højde for indsatsen af kapital.

Indikatorer på kapitalproduktivitet og kapitalintensitet

Stigninger eller fald i arbejdskraftproduktiviteten kan for eksempel forekomme ved en øget indsats af kapital, herunder it, eller et højere uddannelsesniveau for arbejdskraften.

Figur 27 viser kapitalintensiteten for de fire branchegrupper opgjort som forholdet mellem anlægskapital og antal årsværk.

Figur 27. Anlægskapital per årsværk for de fire branchegrupper angivet i kroner per årsværk

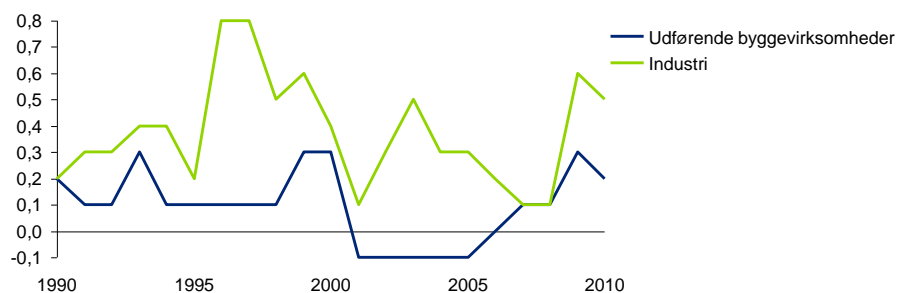
Kilde: Særkørsel fra DST, data behandlet af Deloitte.

Udførende byggevirksomheder har ligget relativt konstant omkring 300.000 kr. i anlægskapital per årsværk. Fra 2000 til 2003 var der en stigning efterfulgt af et fald frem til 2008. Rådgivende virksomheder har haft større udsving i indsatsen af anlægskapital, men er vendt tilbage til et niveau omkring 250.000 kr. per årsværk. Materialeproducenter har haft et stabilt niveau frem til 2007, hvor der skete en markant stigning indtil 2009. Dette skyldes i høj grad en tilpasning af antallet af årsværk. I 2010 faldt niveauet igen, hvilket skyldes en reduktion af anlægskapitalen.

Kapitalintensiteten er en vigtig driver for arbejdskraftproduktiviteten, idet en øget indsats af kapital betyder, at der kan produceres mere med det samme input af arbejdskraft. Udførende byggevirksomheder og rådgivende virksomheder har haft svagt faldende kapitalintensitet, hvilket er en del af forklaringen på den manglende produktivitsudvikling. For materialeproducenter og virksomheder indenfor handel med materialer og værktøjer har kapitalintensiteten haft en positiv effekt på arbejdskraftproduktiviteten fra 2008.

It er en specifik del af anlægskapitalen, der ofte fremhæves i drøftelser vedrørende produktiviteten. Danmarks Statistik opgør it-intensiteten i en række brancher for bedre at kunne forklare udviklingen i produktiviteten. It-intensiteten angiver indsatsen af software, informations- og kommunikationskapital per arbejdstime. Figur 28 viser den årlige vækstrate i it-intensiteten for udførende bygge- og anlægsvirksomheder sammenlignet med industrien.

Figur 28. Årlige vækstrater i it-intensiteten for udførende bygge- og anlægsvirksomheder og industrien i pct.

Note: Anlægsvirksomheder er inkluderet i figuren.

Kilde: DST, data behandlet af Deloitte.

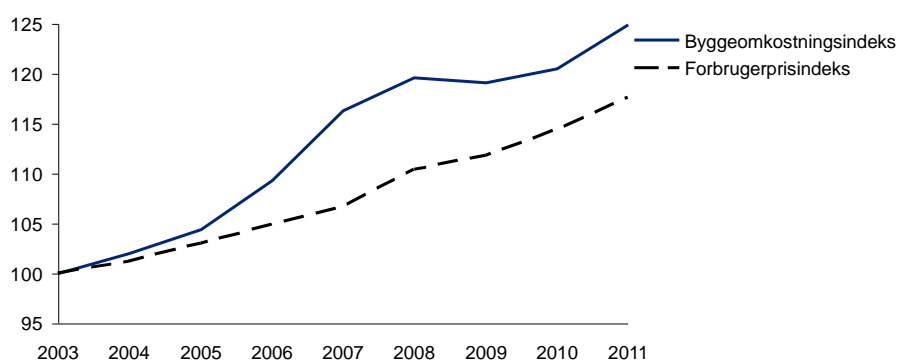
Industrien har siden 1990 haft større vækst i it-intensiteten, hvilket indikerer, at industrien har været bedre end byggeriet til at udnytte de produktivitetspotentialer it og digitalisering har medført.

6.2. Udvikling i byggeomkostninger og lønninger

Byggeomkostninger er en central parameter i forhold til den pris forbrugere og virksomheder skal betale og har samtidig betydning for danske virksomheders konkurrenceevne.

Figur 29 viser udviklingen i byggeomkostningerne og forbrugerprisindekset i Danmark. Byggeomkostningerne er siden 2003 vokset hurtigere end forbrugerpriserne. Særligt fra 2005 til 2007 voksede byggeomkostningerne hurtigere, mens de voksede lidt langsommere end forbrugerpriserne fra 2008 til 2010. I 2011 voksede byggeomkostningerne igen hurtigere end forbrugerprisindekset. Da byggeomkostningsindekset er et indeks for omkostninger, tager det ikke hensyn til, at produktivitetstigninger i byggeriet i sig selv mindsker priserne på det færdige byggeri. De to indeks er derfor ikke helt sammenlignelige.

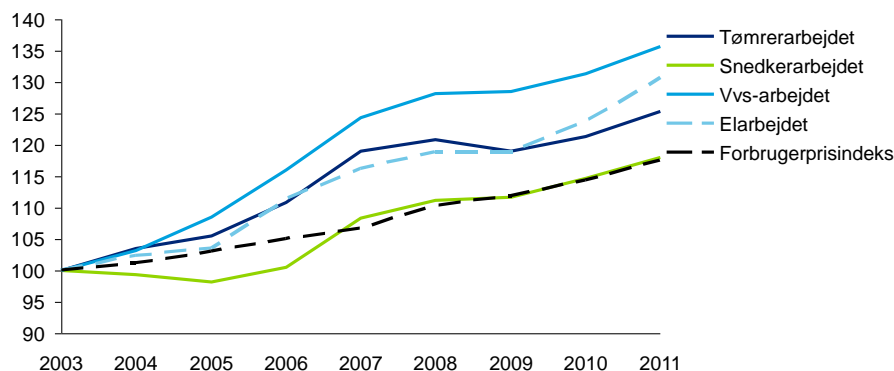
Figur 29. Byggeomkostnings- og forbrugerprisindeks, 2003=100

Kilde: DST, data behandlet af Deloitte.

Figur 30 viser, hvordan forskellige komponenter af byggeomkostningerne har udviklet sig. Vvs- og elarbejdet er det, der er vokset mest i perioden med henholdsvis 36 og 31 pct. Snedkerarbejdet er derimod den del, der er vokset langsomst med en stigning på 18 pct., som svarer til stigningen i forbrugerprisindekset.

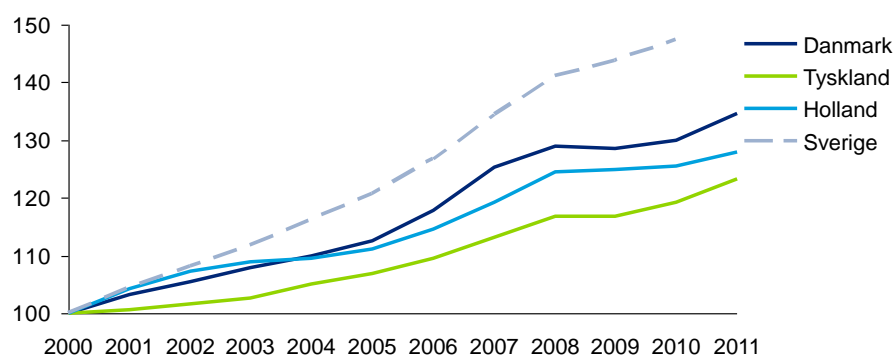
Figur 30. Omkostninger for forskellige typer arbejder indenfor byggeri, 2003=100

Kilde: DST, data behandlet af Deloitte.

Figur 31 viser udviklingen for byggeomkostningerne for boligbyggeri i Danmark, Tyskland, Holland og Sverige. Omkostningsindekset er baseret på inputpriser for materialer og arbejdskraft.

Figur 31. Opførelsesomkostninger for boligbyggeri i Danmark, Tyskland, Holland og Sverige, indeks 2000=100

Note: Data er ikke tilgængelige for Sverige i 2011.

Kilde: Eurostat, data behandlet af Deloitte.

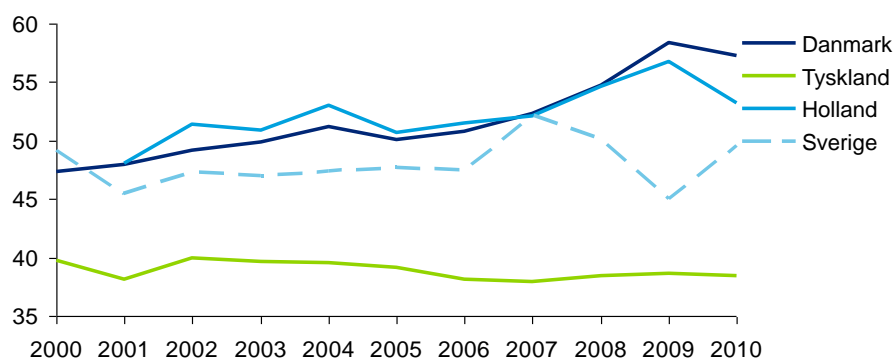
Byggeomkostningerne er steget mest markant i Sverige med en vækst på 47 pct. fra 2000 til 2010. I Danmark har byggeomkostningerne haft den næststørste stigning med 35 pct. i 2011 sammenlignet med 2000. Byggeomkostningerne i Holland har udviklet sig nogenlunde på niveau med Danmark, men er dog ikke steget helt så meget. I Tyskland er byggeomkostningerne steget mindst.

I Tyskland har der dog været en betydelig stigning i omkostningerne fra 2009 til 2011. For Danmark, Holland er der tale om, at byggeomkostningerne efter en flad udvikling mellem 2008-10 atter er begyndt at stige i 2011, og især for Danmark er der tale om en kraftig stigning.

Byggeomkostningerne kan deles yderligere op i lønomkostninger og priser på materialer. Figur 32 viser lønomkostninger per fuldtidsbeskæftiget. I 2010 var lønomkostningerne højest i Danmark, hvor de udgjorde 57.300 euro.

Herefter fulgte Holland og Sverige med henholdsvis 53.200 og 49.600 euro per årsværk. I Tyskland har omkostningerne til et årsværk været lavere i hele perioden og har ikke vist en stigning ligesom i de tre øvrige lande.

Figur 32. Lønoms-kostninger per fuldtidsbeskæftiget for den udførende del af bygge- og anlægssektoren i 1000 euro i 2010-priser

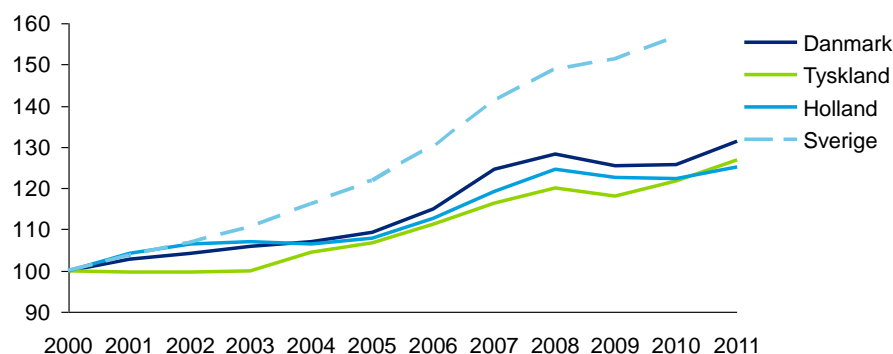

Note: Anlægsvirksomheder er inkluderet i figuren.

Kilde: Eurostat, data behandlet af Deloitte.

Det er bemærkelsesværdigt, at de svenske lønoms-kostninger ikke er steget nær så meget som byggeomkostningerne, hvorfor byggematerialerne i Sverige må være steget voldsomt i pris. Figur 33 viser udviklingen i materialeomkostninger ved boligbyggeri og Sverige har ganske rigtigt haft en kraftig vækst i prisen på materialer, der klart overstiger de tre øvrige lande.

Figur 33. Omkostninger til materialer ved boligbyggeri, indeks 2000=100

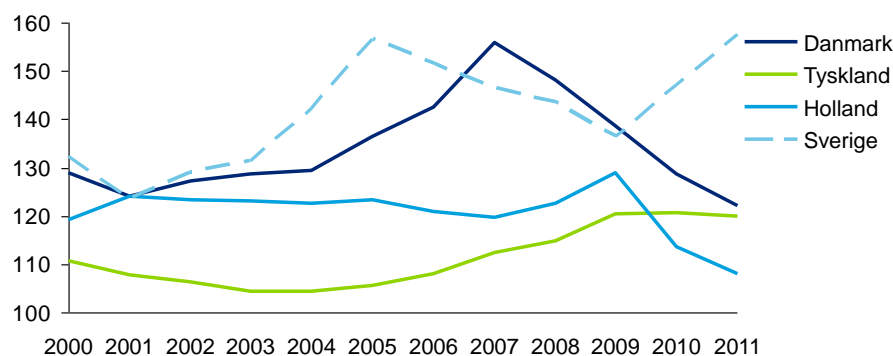

Note: Materialeomkostningerne er baseret på faktiske materialepriser på en kurv af produkter. Priserne er eksklusive moms.

Kilde: Eurostat, data behandlet af Deloitte.

Figur 34 viser prisudviklingen i bygge- og anlægssektoren i de fire lande sammenlignet med EU15 baseret på Eurostats prisniveauer under købekraftsstatistikken. Figuren viser, at Danmarks prisniveau er faldet meget markant siden 2007 ift. det gennemsnitlige prisniveau i EU15 og i Tyskland, Holland og Sverige. Holland har haft et relativt fald siden 2009, mens Sverige har haft en markant stigning siden 2009.

Figur 34. Prisudvikling i byggeriet, indeks EU15=100

Kilde: Eurostat, data behandlet af Deloitte.

Data er baseret på købspriser for standardprojekter inden for byggeri og anlæg. Da de nationale statistikbureauer normalt ikke har den fornødne ekspertise til at foretage sådanne vurderinger, er prisindekset baseret på eksterne ekspertvurderinger.⁶ Disse subjektive vurderinger er i sagens natur behæftet med en betydelig usikkerhed. Figur 34 viser et noget andet billede af udviklingen i omkostningerne end Figur 31. Deloitte har mht. bedømmelse af omkostningsudviklingen har valgt at lægge vægt på Figur 31 som følge af de usikkerheder, som er forbundet med de subjektive vurderinger, der ligger til grund for Figur 34.

6.3. Kvalitet, fejl og mangler

Kvalitet og produktivitet

Opgørelser af arbejdskraftproduktiviteten baseret på værditilvækst kritiseres for, at de ikke i tilstrækkelig grad afspejler de kvalitetsforbedringer, der er sket i byggeriet. Kvalitet i byggeriet er en kompliceret størrelse, der er svær at måle. Flere interessenter i byggesektoren har dog et klart billede af, hvordan kvaliteten i byggeriet er steget, men det er sværere at dokumentere disse forbedringer.

Når byggeriet betragtes over længere perioder kan der opstå problemer ift. om værditilvæksten opfanger de kvalitetsændringer, der sker i byggeriet. Efterhånden som kvaliteten af materialer og komponenter stiger vil prisen på de gamle komponenter sandsynligvis falde, hvorved værditilvæksten undervurderer den reelle produktivetsforbedring. På den anden side kan sammensætningen af byggeriet ændres – fx kan køkkener og badeværelser udgøre en faldende andel hvis størrelsen af et parcelhus vokser - hvorved den gennemsnitlige kvalitet per kvadratmeter kan falde.

Når produktivetsudviklingen analyseres i kortere perioder, kan det dog bedre retfærdiggøres, at værditilvæksten opfanger kvalitetsforbedringerne, da prisfaldene ikke når at blive særlig store. Desuden har der i perioden fra 2000 til 2010 været meget markante prisstigninger på byggeri, jf. afsnit 6.2.

Fejl og mangler i byggeriet

I byggebranchen har der været en klar opfattelse af, at antallet af fejl og mangler voksede i perioden fra 2004 til 2007, hvor der for alvor var gang i

⁶ Eurostat, metadata for purchasing power parities.

byggeriet. Sidenhen har der været debat om, hvorvidt stigningen i antallet af fejl var et resultat af højkonjunkturen og dermed forsvandt igen, når aktivitetsniveauet normaliserede sig, eller om det var en begyndende trend, der er fortsat efter krisens indtræden.

Fejl og mangler er et aspekt af kvaliteten, som det er muligt at opgøre, om end meget usikkert. Der eksisterer en række kilder og rapporter omhandlede fejl og mangler i byggeriet. Statens Byggeforskningsinstitut (SBI) udarbejdede i 2007 et indeks for udviklingen i fejl og mangler i byggeriet (Svigtindeks) for Energistyrelsen. Svigtindekset er baseret på en række forskellige kilder med opgørelser over fejl og mangler i forskellige dele af byggeriet. Nedenstående vurdering af fejl og mangler er baseret på følgende tre kilder, der supplerer hinanden i forhold til at dække det samlede byggeri:

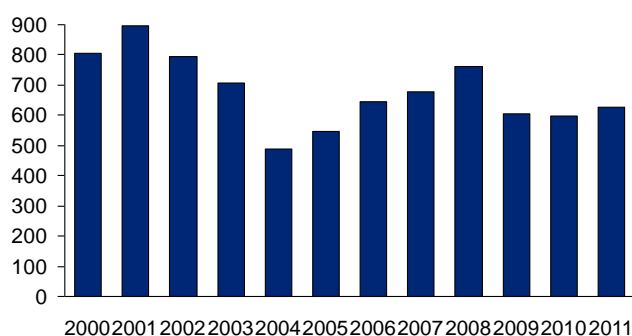
- **Byggeriets Ankenævn:** Antallet af indkomne sager for privat byggeri med en entreprisensum på under 1 mio. kr. steg under højkonjunkturen, men faldt i 2009 og har siden ligget på et stabilt niveau.
- **Byggeskadefonden:** Andelen af svigt i nyt støttet byggeri er faldet betydeligt fra 2005 til 2008 og igen i 2011. I 2009 og 2010 skete der derimod en stigning, men det har ikke været nok til at modvirke det overordnede fald.
- **Byggeskadefonden vedrørende Bygningsfornyelse:** Andelen af svigt i renovering af ejendomme, der har modtaget offentlig støtte til byfornyelse, faldt kraftigt fra 2003 til 2006 og har siden holdt det lave niveau.

Endvidere er der fire andre kilder i Energistyrelsens analyse af svigt fra 2011. Disse kilder omfatter Byggeriets Evaluerings Center, Foreningen for Rådgivende Ingeniører, TEKNIQ og Huseftersyn. Disse indikatorer tegner et broget billede, hvor nogle kilder viser et fald efter 2008, mens andre viser et stabilt eller stigende niveau for antallet af fejl.

Byggeriets Ankenævn

Byggeriets Ankenævn (BA) er et privat ankenævn, der behandler klager over forskellige former for håndværksarbejde. BA behandler dog ikke klager over nybyggeri med en samlet entreprisensum på mere end 1. mio. kr. BA dækker derfor det private marked for nybyggeri af mindre boliger samt renovering. Figur 35 viser antallet af indkomne sager i BA. Fra 2001 til 2004 skete der et fald i antallet af indkomne sager. Under højkonjunkturen frem til 2008 skete der en betydelig stigning i antallet af sager, som dog faldt i 2009 og har været relativt stabilt i 2010 og 2011. Stigningen kan skyldes en større fejltendens, men kan også være et resultat af større aktivitet.

Figur 35. Indkomne sager i Byggeriets ankenævn

Note: Årstallet angiver afleveringsåret for byggeriet.

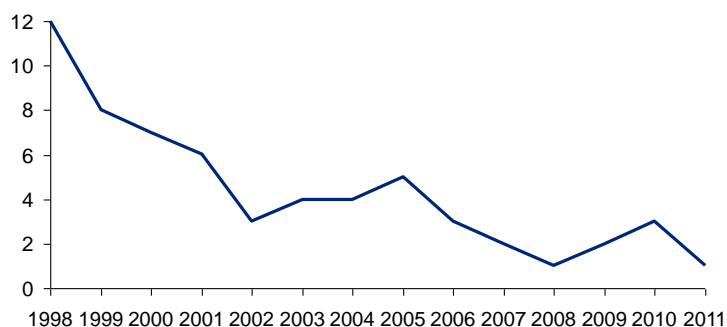
Kilde: Byggeskadefonden vedrørende Bygningsfornyelses årsberetning for 2011, data behandlet af Deloitte.

Byggeskadefonden

Byggeskadefonden er en selvejende institution, der forestår eftersyn af ny-byggeri og renovering af støttede boliger og yder støtte til dækning af byggeskader i støttede boliger. Byggeskadefonden udgiver årligt en årsrapport med opdaterede tal for andelen af alvorlige skader i eftersete byggerier.

Figur 36 viser andelen af støttede byggerier med alvorlige svigt ved etårseftersyn. Andelen faldt betydeligt fra 12 pct. i 1998 til 3 pct. i 2002, hvorefter der var en stigning frem til 2005. Herefter faldt andelen med alvorlige svigt igen frem mod 2008, hvor den nåede ned på cirka 2 pct.. I 2009 og 2010 var der en stigning i andelen af byggerier med alvorlige svigt, men i 2011 nåede den igen ned på 2 pct..

Figur 36. Andelen af støttede byggerier med alvorlige svigt ved etårseftersyn i pct.

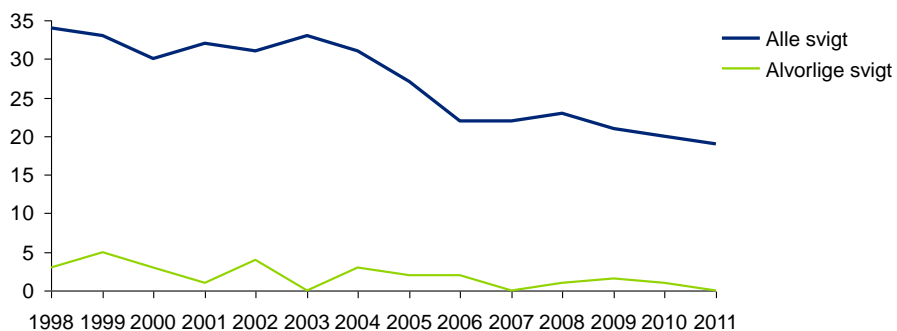
Note: Årstallet angiver afleveringsåret for byggeriet.

Kilde: Byggeskadefondens årsberetning for 2011, data behandlet af Deloitte.

Byggeskadefonden vedrørende Bygningsfornyelse

Byggeskadefonden vedrørende Bygningsfornyelse (BvB) er en uvildig instans, der efterser og yder støtte til udbedring af byggeskader i ejendomme, der har modtaget offentlig støtte til byfornyelse siden 1990. Figur 37 viser andelen af bygningsdele med svigt og ejendomme med alvorlige svigt for ejendomme, der har modtaget offentlig støtte til byfornyelse. Andelen af bygningsdele med svigt er faldet fra over 30 pct. i 2003 til 19 pct. i 2011. Særligt frem til 2006 faldt andelen af bygningsdele med svigt kraftigt. Andelen af ejendomme med alvorlige svigt har gennem hele perioder ligget på under 5 pct..

Figur 37. Andelen af ejendomme der har modtaget støtte til byfornyelse med svigt ved etårseftersyn i pct.

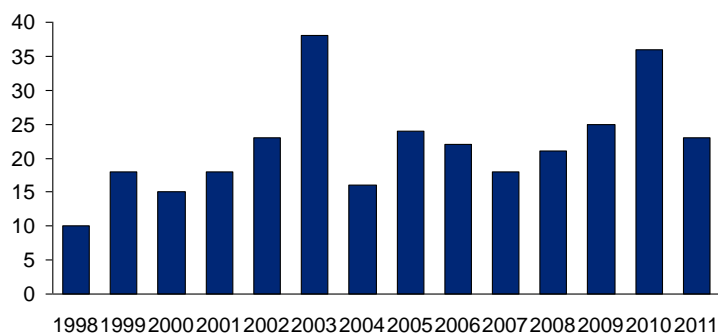

Note: Årstallet angiver afleveringsåret for byggeriet.

Kilde: Byggeskadefonden vedrørende Bygningsfornyelses årsberetning for 2011, data behandlet af Deloitte.

Antallet af skadeanmeldelser til BvB varierer betydeligt fra år til år, jf. Figur 38. I 2003 og 2010 var der relativt mange skadeanmeldelser, mens antallet i 2011 vendte tilbage til et mere normalt niveau.

Figur 38. Antallet af skadeanmeldelser til BvB

Note: Årstallet angiver afleveringsåret for byggeriet.

Kilde: Byggeskadefonden vedrørende Bygningsfornyelses årsberetning for 2011, data behandlet af Deloitte.

På baggrund af ovenstående må det konkluderes, at data for indberettede fejl og mangler ikke understøtter, at kvaliteten målt ved antallet af fejl generelt er blevet ringere over de sidste 10 år. Der har været en forbigående stigning i boom-perioden fra 2004 til 2008. Omvendt giver tallene heller ikke grundlag for at konkludere, at kvaliteten i byggeriet er steget i en lige linje. Udover fejl og mangler er der dog mange andre vigtige aspekter af kvaliteten af byggeriet såsom fx øget energivenlighed og flere tekniske installationer, der ikke er belyst af ovenstående.

7. Investeringer, innovation og uddannelse

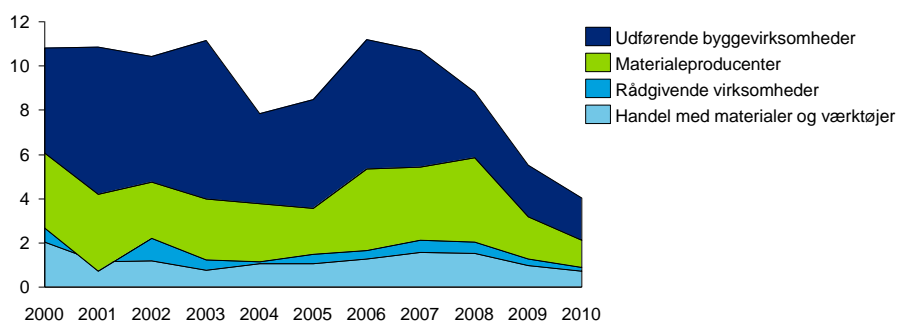
Investeringerne er faldet markant siden 2006, specielt for de mindre virksomheder. Sammenlignet med udlandet ligger investeringsraten for udførende virksomheder lidt over niveauet i Tyskland og Holland, men betydeligt under niveauet i Sverige. I byggesektoren er der meget lidt traditionel forskning og udvikling. Innovation finder sted ude på fabrikkerne og på byggepladserne.

Investeringerne er interessante fordi produktivitetstigninger ofte forudsætter investeringer og fordi investeringerne er en indikator for om der er tiltro til at sektoren kan tjene penge på lang sigt.

7.1. Investeringer

Figur 39 viser udviklingen i nettoinvesteringer for branchegrupperne. De samlede nettoinvesteringer lå konstant omkring 11 mia. kr. fra 2000 til 2003. Bemærkelsesværdigt er det, at de rådgivende virksomheder havde negative nettoinvesteringer i 2001. I 2004 var der et markant fald i investeringerne, specielt for udførende byggevirksomheder. De samlede investeringer steg igen fra 2004 til 2006.

Figur 39. Udviklingen i investeringer i mia. kr. i 2010-priser

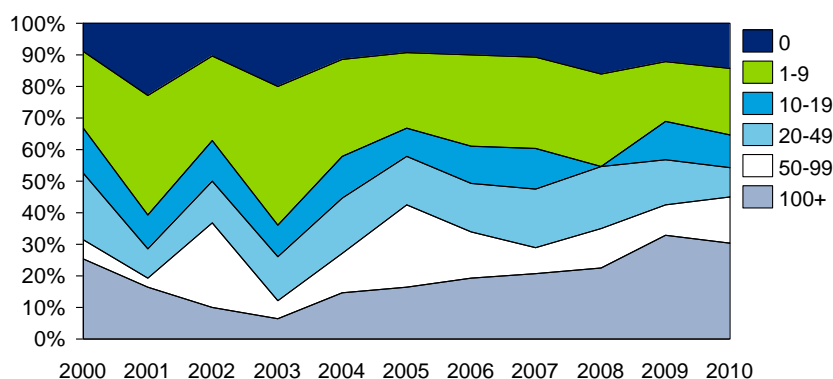
Note: Rådgivende virksomheder havde negative investeringer i 2001

Kilde: Særkørsel fra DST, data behandlet af Deloitte.

Fra 2006 har der været et meget kraftigt fald i investeringerne, så de i 2010 udgjorde under halvdelen af niveauet fra 2006. Særligt udførende byggevirksomheders nettoinvesteringer er faldet kraftigt.

Figur 40 viser fordelingen af investeringer for udførende bygge- og anlægsvirksomheder efter størrelsen af virksomheden. De største virksomheder med mere end 100 ansatte har haft en stigende del af de samlede investeringer siden 2003, mens de mindre virksomheder investerer relativt mindre. Dette indikerer, at den stadig mere fragmenterede struktur i den udførende sektor med mange små virksomheder er et problem i forhold til at sikre et fortsat højt investeringsniveau og derigennem muligheder for innovation og produktivetsforbedringer. Isoleret set kan større investeringer for de store virksomheder også være et udtryk for, at de forventer at dække en større del af markedet fremover, men da de samlede investeringer samtidig er faldet er dette mindre sandsynligt.

Figur 40. Udviklingen i investeringer for udførende bygge- og anlægsvirksomheder efter antallet af ansatte i virksomheden i pct. af de samlede investeringer

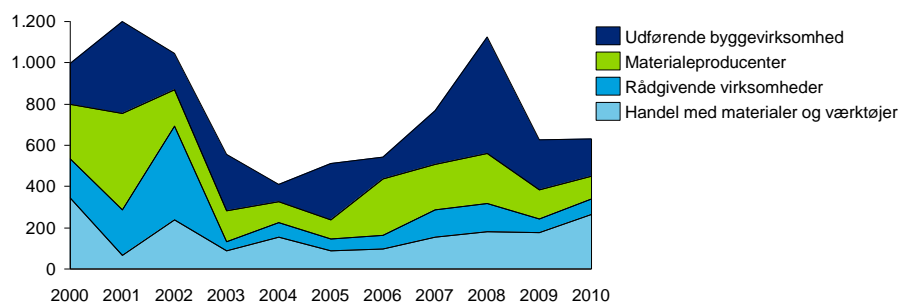

Note: Anlægsvirksomheder er inkluderet i figuren.

Kilde: DST, data behandlet af Deloitte.

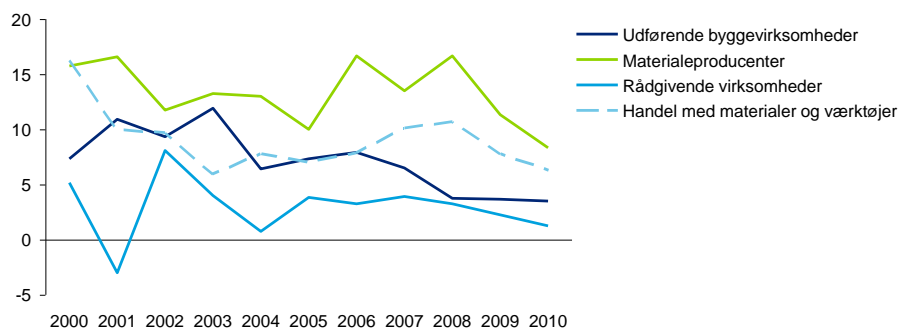
Figur 41 viser investeringer i immaterielle aktiver i millioner kr. Immaterielle aktiver omfatter goodwill, patenter, licenser og udviklingsomkostninger. Investeringer i immaterielle aktiver er faldet markant fra 2001 til 2004, hvorefter de er steget indtil 2008 for herefter at falde markant til 2010. Særlig kraftigt har dette fald været for udførende byggevirksomheder. De store fald efter 2001 og 2008 skyldes sandsynligvis en kombination af færre opkøb af virksomheder og mindre investeringer i forskning og udvikling.

Figur 41. Udviklingen i investeringer i immaterielle aktiver i mio. kr. i 2010-priser

Kilde: Særkørsel fra DST, data behandlet af Deloitte.

Figur 42. Udviklingen i investeringsraten for de fire branchegrupper i pct.

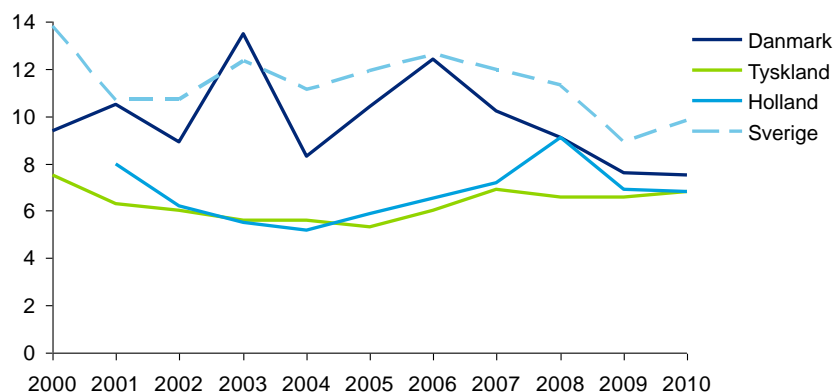
Note: Investeringsraten er defineret som investeringer divideret med værditilvæksten.

Kilde: DST, data behandlet af Deloitte.

Figur 42 viser investeringsraten for de fire branchegrupper i Danmark. Investeringsraten er defineret som investeringer i pct. af værditilvæksten. Materialeproducenter og handelsvirksomheder har den største investeringsrate af de fire branchegrupper.

Figur 43 viser investeringsraten for udførende bygge- og anlægsvirksomheder i Danmark, Tyskland, Holland og Sverige. Sverige har stort set gennem hele perioden haft den højeste investeringsrate. Danmark lå i begyndelsen på niveau med Sverige, men har siden haft et fald i investeringsraten og var i 2010 tættere på Tyskland og Holland.

Figur 43. Udviklingen i investeringsraten for udførende bygge- og anlægsvirksomheder i pct.

Note: Investeringsraten er defineret som investeringer divideret med værditilvæksten. Anlægsvirksomheder er inkluderet i figuren.

Kilde: Eurostat, data behandlet af Deloitte.

7.2. Innovation

Begrænset forskning og udvikling

Tabel 10 viser forskellige danske sektors udgifter til forskning og udvikling. Udførende bygge- og anlægsvirksomheder har meget begrænsede udgifter til forskning og udvikling sammenlignet med industrien, information og kommunikation.

Tabel 10. Erhvervslivets udgifter til forskning og udvikling i mio. kr. i løbende priser

	2008	2009	2010	Forskningsrate 2010
Industri	22.028	26.799	28.046	14 %
Bygge og anlæg (udførende)	69	30	70	< 1 %
Handel	2.390	1.540	1.651	-
Transport	357	442	382	1 %
Hotel, restauration	54	2	11	< 1 %
Information og kommunikation	6.627	6.277	7.460	10 %
Finansiering og forsikring	3.081	4.317	6.311	-
Erhvervsservice	10.300	9.477	7.422	-
Øvrige brancher	594	1.161	603	-

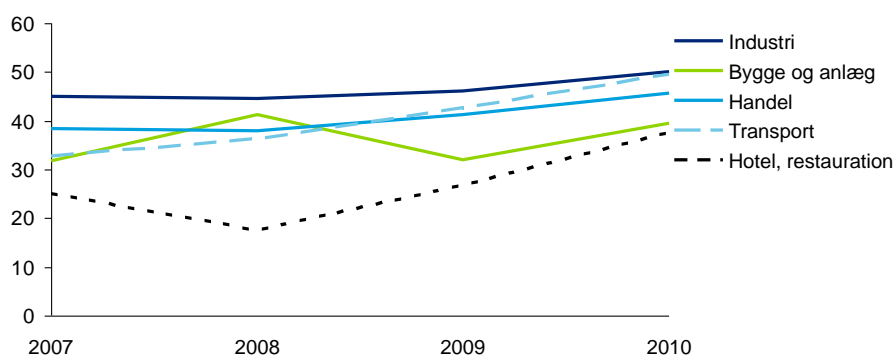
Note: Udgifter indeholder både investeringer og drift. Forskningsrate er defineret som udgifter til forskning og udvikling divideret med værditilvæksten. Anlægsvirksomheder er inkluderet.
Kilde: DST, data behandlet af Deloitte.

Mindre innovation i byggeriet end i andre sektorer

Eurostat og de nationale statistikorganer opgør innovationen i europæiske virksomheder hvert andet år via en spørgeskemaundersøgelse. Undersøgelsen er stratificeret med forskellige sektorer, herunder byggesektoren, for at give et samlet billede af innovationen blandt virksomheder. Desværre er indberetning af innovation i byggesektoren på frivillig basis, hvorfor der ikke er tilgængelig information for alle lande. Nedenstående figurer er baseret på de lande, hvor der er data. Opgørelsen af innovation er altså baseret på virksomhedernes selvrapportering, hvorfor der er en del usikkerhed forbundet med tallene.

Figur 44 viser andelen af virksomheder, der opfatter sig selv som innovative i forskellige sektorer i den danske økonomi. Industri ligger i toppen, mens udførende bygge- og anlægsvirksomheder ligger i bunden sammen med hotel og restauration. Forskellene mellem industri og bygge og anlæg er dog ikke så store som i Tabel 10.

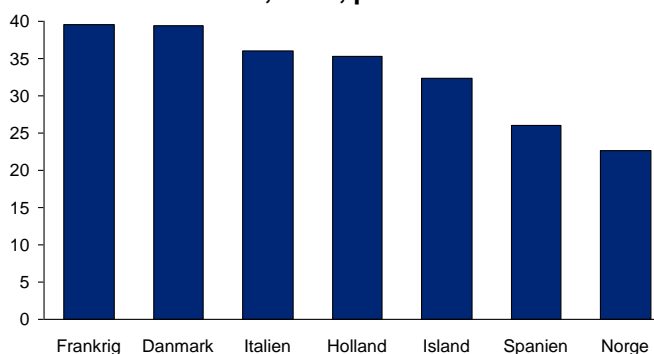
Figur 44. Andelen af virksomheder, der vurderer, at de selv har innovative aktiviteter, pct.

Note: Innovativ aktivitet kan være i form af produkt- og procesinnovation, organisatorisk eller markedsføringsmæssig innovation. Anlægsvirksomheder er inkluderet i figuren.

Kilde: DST, data behandlet af Deloitte.

Figur 45. Andelen af byggevirksomheder, der vurderer, at de selv har innovative aktiviteter, 2010, pct.

Note: Data er ikke tilgængelige for Tyskland og Sverige.

Kilde: Eurostat, data behandlet af Deloitte.

Figur 45 sammenligner andelen af danske byggevirksomheder med innovativ aktivitet med en række andre lande. Data er ikke tilgængelige for Tyskland og Sverige hvorfor vi har valgt at inkludere en række øvrige vestlige lande. De danske byggevirksomheder ligger relativt højt, kun overgået af Frankrig. Virksomhederne vurderer altså, at der sker relativt mange innovationer, selvom udgifterne til forskning og udvikling er små.

8. Økonomisk aktivitet i byggesektoren

Den økonomiske aktivitet i byggesektoren er faldet markant siden finanskrisen, og for den udførende del er der ikke tegn på bedring, omend situationen er stabiliseret. Nedgangen skyldes primært mindre nybyggeri af boliger og erhverv, mens reparation og vedligeholdelse i det offentlige hjælper til at holde niveauet oppe. Den svenske og tyske byggesektor er kommet bedre ud af krisen, mens den hollandske byggesektor ligesom den danske har haft svært ved at få gang i væksten ovenpå krisen.

I dette kapitel beskrives det, hvordan den økonomiske aktivitet i byggesektoren har udviklet sig. Der fokuseres på nøgletal såsom produktionsværdi, værditilvækst, beskæftigelse, omfanget af nybyggeri og byggetilladelser.

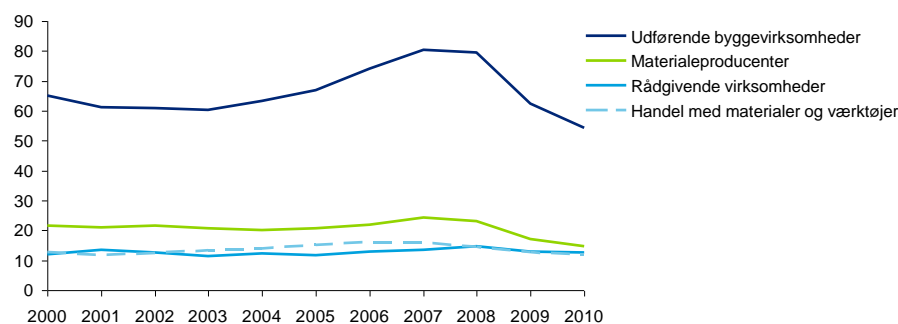
Den økonomiske aktivitet i den danske byggesektor er påvirket af nationale og internationale konjunkturer og afspejler derfor ikke nødvendigvis sektorens iboende styrkepositioner og svagheder. Aktiviteten i byggesektoren er dog ikke kun et resultat af nationale og internationale efterspørgselskonjunkturer. Såfremt der fx sker en betydelig forbedring i den danske byggesektors produktivitet og konkurrenceevne, vil det påvirke udbudsforholdene i en gunstig retning, hvilket alt andet lige fører til en ny ligevægt i form af et relativt højere aktivitetsniveau. Den til enhver tid gældende økonomiske aktivitet er således det samlede resultat af forholdene på efterspørgsels- og udbudssiden.

Set i dette lys er det interessant at belyse tværnationale forskelle i udviklingen af den økonomiske aktivitet, herunder hvorfor byggesektoren i nogle lande har klaret sig relativt bedre ud af den samme udefra givne internationale finanskrisen. Dette spørgsmål er vigtigt for forståelsen problemernes omfang i den danske byggesektor og de muligheder, der tegner sig for at øge væksten fremadrettet.

8.1. Udviklingen i værditilvækst

Værditilvæksten angiver forskellen mellem værdien af produktionen og forbrug i produktionen og er dermed et mål for, hvor meget værdien af varer og tjenester forøges indenfor en given branche ved at benytte arbejdskraft og kapitalapparat. Figur 46 viser udviklingen for værditilvæksten i de fire branchegrupper i den danske byggesektor. Udførende byggevirksomheder oplevede den største vækst under højkonjunkturen frem mod 2008, men havde også det største fald fra 2008 til 2010, hvor værditilvæksten nåede sit laveste niveau siden 2000. Rådgivende virksomheder har over en 10-årig periode haft en forholdsvis stabil udvikling i værditilvækst, mens materialeproducenter har haft lidt større udsving. Materialeproducenter havde en lille fremgang i værditilvæksten fra 2004 til 2007, men faldt herefter til sit laveste niveau i 2010.

Figur 46. Værditilvæksten for de fire branchegrupper i mia. kr. i 2010-priser

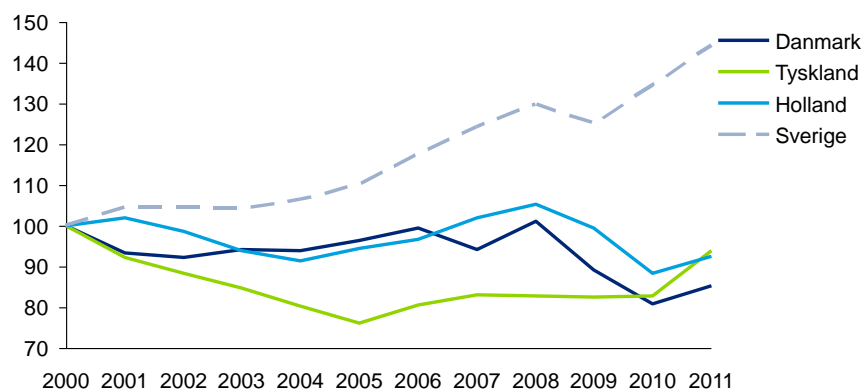

Kilde: Særkørsel fra DST, data behandlet af Deloitte.

8.2. Produktionsværdi ift. BNP

Produktionsværdien måles ved den samlede omsætning i sektoren uden fradrag for forbrug af materialer i produktionen. Produktionsværdien omfatter både aktivitet i forbindelse med nybyggeri, hovedreparation og almindelig reparation og vedligeholdelse. Figur 47 viser udviklingen i produktionsværdien i bygge- og anlægssektoren. Danmark har fulgt nogenlunde samme udvikling som Holland og til dels også Tyskland, mens Sverige har haft en kraftig vækst siden 2003, kun afbrudt af en kortvarig tilbagegang fra 2008 til 2009. En del af den svenske vækst skyldes den krise, den svenske bygge- og anlægssektor oplevede i slutningen af 1990'erne, hvilket betød, at Sverige havde et lavt udgangspunkt i 2000. Tyskland har haft en markant fremgang fra 2010, som forventes at fortsætte i de kommende år.

Figur 47. Produktionsværdien i bygge- og anlægssektoren i Danmark, Tyskland, Holland og Sverige, indeks 2000=100

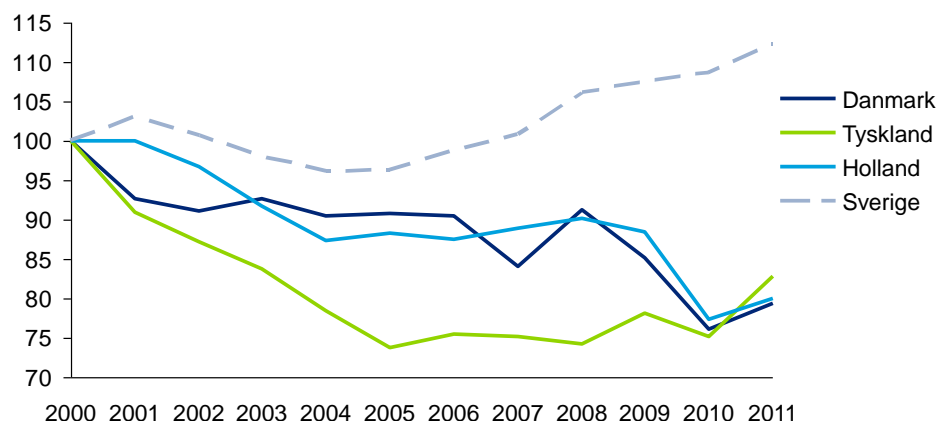

Note: Anlægsvirksomheder er inkluderet i figuren.

Kilde: OECD, data behandlet af Deloitte.

Figur 48 præsenterer udviklingen i volumen i produktionen i bygge- og anlægssektoren sat i forhold til den generelle udvikling i BNP. Sverige er det eneste land, hvor volumen i byggeriet er vokset hurtigere end BNP. I de øvrige tre lande har byggeriet ikke kunnet følge med BNP, omend der har været en kraftig vækst i bygge- og anlægssektoren i Tyskland i 2011.

Figur 48. Produktionsværdien i bygge- og anlægssektoren i forhold til udviklingen i BNP, indeks 2000=100

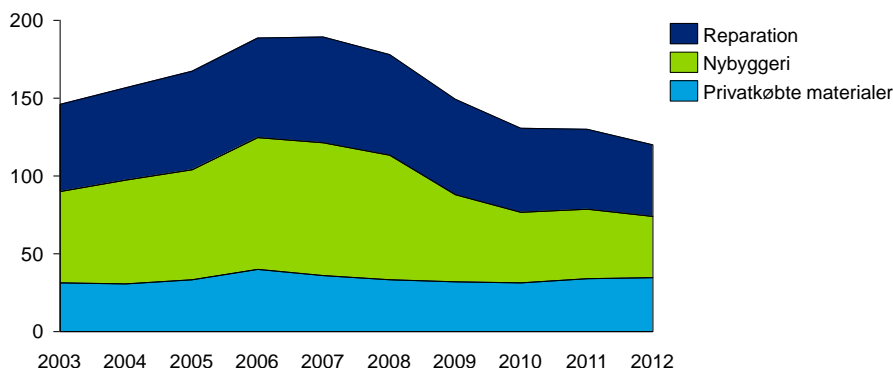
Note: Anlægsvirksomheder er inkluderet i figuren.

Kilde: OECD, data behandlet af Deloitte.

8.3. Udviklingen i produktionsværdien for det udførende byggeri

Figur 49 viser udviklingen i produktionsværdien i den danske byggesektor fordelt på reparation, nybyggeri og privatkøbte materialer. De to første dele udgør tilsammen det professionelle byggeri.

Figur 49. Udviklingen i produktionsværdien for byggeriet i Danmark, mia. kr. i 2010-priser

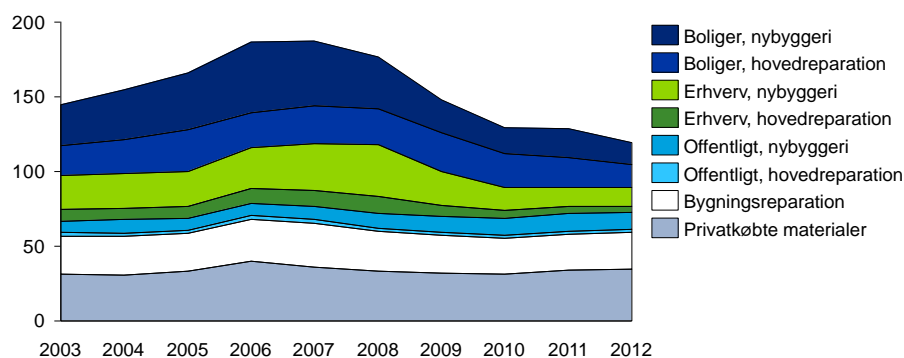

Note: Produktionsværdien indeholder både nybyggeri, reparation og vedligeholdelse varetaget af professionelle. 2011 og 2012 er baseret på skøn fra Dansk Byggeri.

Kilde: Dansk Byggeri, konjunkturanalyse update, september 2012, data behandlet af Deloitte.

Produktionsværdien er faldet for alle tre komponenter siden 2007, men nybyggeri har oplevet den kraftigste nedgang og udgjorde i 2012 kun 46 pct. af niveauet fra 2007. Der er således ikke umiddelbart tegn på, at det er lykkedes at skabe vækst i byggeriet efter finanskrisen.

Figur 50. Udviklingen i produktionsværdien for byggeriet i Danmark, mia. kr. i 2010-priser

Note: Produktionsværdien indeholder både nybyggeri, reparation og vedligeholdelse varetaget af professionelle. 2011 og 2012 er baseret på skøn fra Dansk Byggeri.

Kilde: Dansk Byggeri, konjunkturanalyse update, september 2012, data behandlet af Deloitte.

I Figur 50 er produktionsværdien delt op på boliger, erhvervsbyggeri og offentligt byggeri samt reparation og privatkøbte materialer. Særligt erhvervsnybyggeri og nybyggeri af boliger er faldet markant, mens offentligt nybyggeri har haft en mere stabil udvikling. Hovedreparation af boliger og offentligt byggeri er vokset siden 2008 og har medvirket til at holde byggeaktiviteten oppe.

Tabel 11 viser udviklingen i produktionsværdien indenfor byggeri og anlæg for henholdsvis nybyggeri og reparation. Det fremgår af tabellen, at det samlede nybyggeri i Danmark og Holland er faldet betydeligt siden 2007, og der forventes ikke en markant forbedring i 2012. Tyskland oplevede en nedgang i nybyggeriet fra 2007 til 2009, men har i de seneste år oplevet fremgang, således at niveauet i 2011 var højere end i 2007. Der forventes yderligere vækst i 2012. I Sverige har nybyggeriet været mere konstant efter en meget høj vækst i det foregående årti.

Tabel 11. Udviklingen i produktionsværdien for byggeri og anlæg i Danmark, Tyskland, Holland og Sverige, mio. euro i 2011-priser

		Danmark	Tyskland	Holland	Sverige
Nybyggeri	2007	14.722	94.031	38.282	16.496
	2008	13.723	91.529	40.330	16.166
	2009	10.824	89.168	38.167	14.731
	2010	9.330	90.083	32.729	15.420
	2011	9.204	96.669	34.231	15.938
	2012f	9.219	98.980	31.017	15.033
Reparation	2007	17.253	163.018	33.329	13.841
	2008	16.158	171.073	34.618	13.979
	2009	15.588	169.827	33.670	13.807
	2010	14.946	175.500	31.663	14.350
	2011	15.881	180.751	33.021	14.259
	2012f	15.944	178.044	31.623	14.361

Note: Tal for 2012 er foreløbige skøn. Anlægsvirksomheder er inkluderet i tabellen.

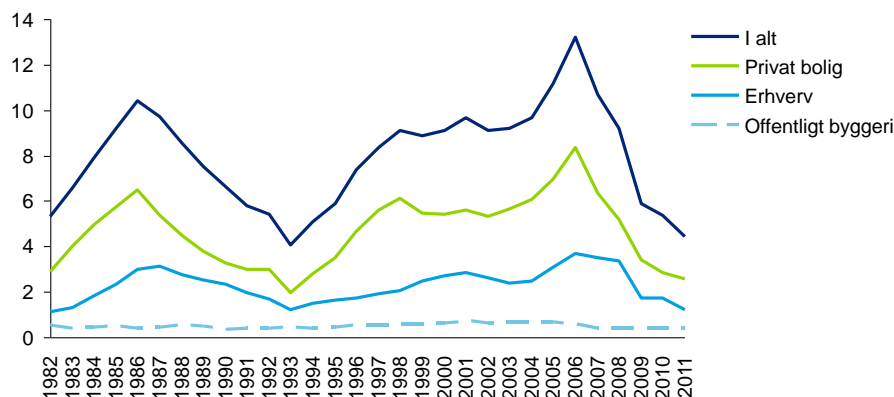
Kilde: Euroconstruct, data behandlet af Deloitte.

Danmark og Holland har indenfor reparation haft et fald fra 2007 til 2010. Herefter har der været en lille forbedring, men den samlede produktionsværdi af reparation forventes ikke at komme op på niveauet fra 2007 i 2012. Tyskland har oplevet en betydelig stigning i reparationer, der forventes at fortsætte i 2012. I Sverige har der været en mindre stigning.

8.4. Udviklingen i nybyggeri, byggetil-ladelser og færdigbyggede boliger

Figur 51 viser udviklingen i nybyggeriet i kvadratmeter efter sektor. Omfanget af nybyggeri målt i kvadratmeter befandt sig på et historisk lavt niveau i 1993. Herefter fulgte en kraftig stigning frem til 2007, indtil finanskrisen satte ind fra 2008, hvorefter niveauet faldt drastisk til omtrent samme niveau som lavpunktet i 1993. Figur 51 viser også den meget betydelige kontraktion, der har været i nybyggeriet af boliger og erhverv siden 2007.

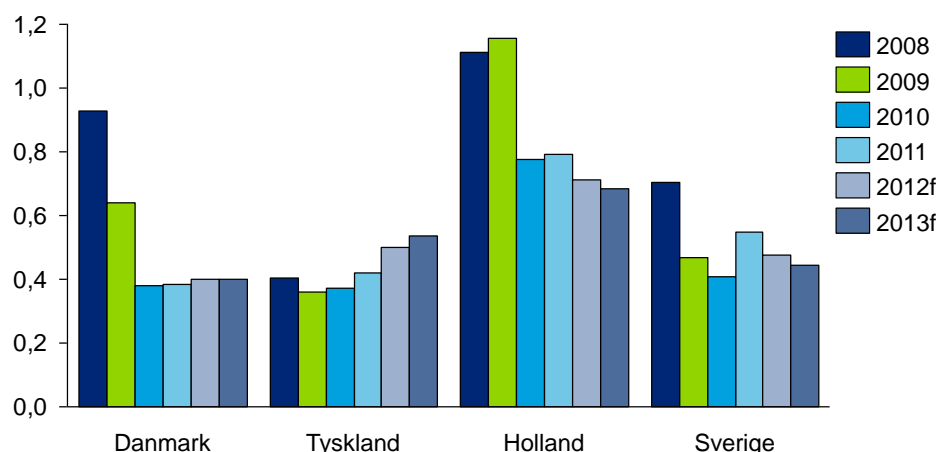
Figur 51. Udviklingen i nybyggeriet i mio. kvadratmeter

Note: Totalen udgøres foruden de tre viste underopdelinger også af alment og andet byggeri.
Kilde: DST, data behandlet af Deloitte.

Figur 52 præsenterer udviklingen i færdigbyggede boliger i forhold til den samlede beholdning af boliger for Danmark, Tyskland, Holland og Sverige. Danmark havde en stor andel af færdigbyggede boliger i 2008, men er siden faldet til samme niveau som Tyskland og Sverige. Der forventes dog at være en vækst i andelen af færdigbyggede boliger i Tyskland. Holland har generelt et højere niveau for antallet af færdigbyggede boliger i forhold til beholdningen af boliger, selvom de også har oplevet en nedgang siden 2009.

Figur 52. Udviklingen i færdigbyggede boliger i forhold til den samlede beholdning af boliger i pct.

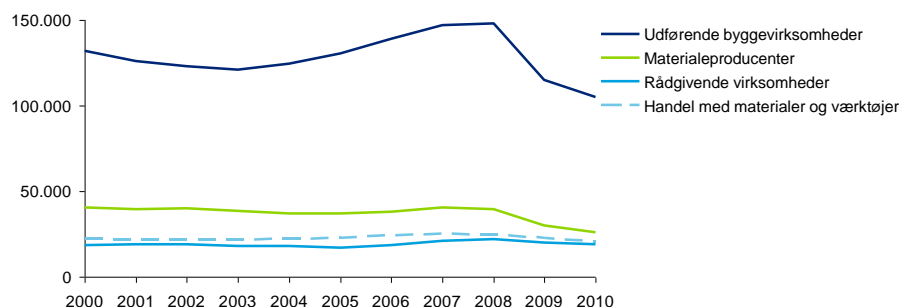

Note: Tal for 2012 og 2013 er foreløbige skøn.
Kilde: Euroconstruct, data behandlet af Deloitte.

8.5. Udvikling i beskæftigelsen

I Figur 53 er beskæftigelsen fordelt på de fire branchegrupper. Hvor rådgivende virksomheder og handel med materialer og værktøjer siden 2000 har ligget på et relativt stabilt niveau med hensyn til beskæftigelsen, har særligt udførende virksomheder og materialeproducenter oplevet større udsving. Den kraftigste tilbagegang i beskæftigelsen er sket indenfor de udførende byggevirksomheder, der har oplevet en nedgang på 43.000 årsværk mellem 2008 og 2010. Der er også sket en betydelig reduktion i beskæftigelsen indenfor materialeproducenter på 13.000 årsværk.

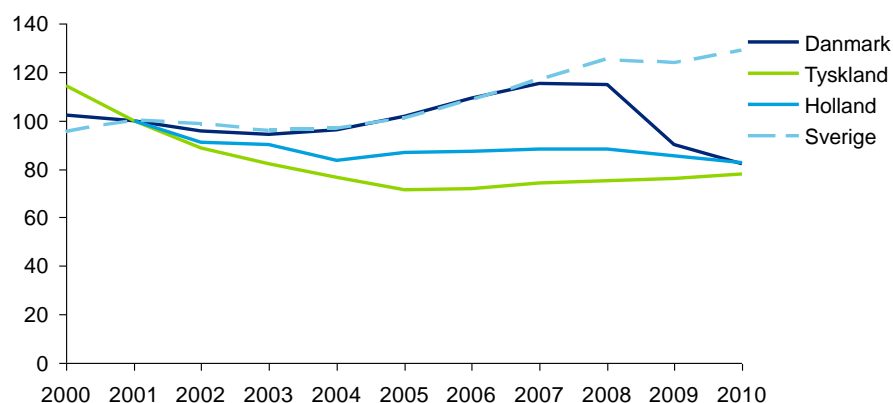
Figur 53. Beskæftigelsen for de fire branchegrupper i antal årsværk

Kilde: Firmastatistikken, særkørsel fra DST, data behandlet af Deloitte.

Udviklingen i beskæftigelsen for udførende byggevirksomheder i Danmark, Tyskland, Holland og Sverige er illustreret i Figur 54. Frem til 2007 følger beskæftigelsen i Danmark den vækst, der har været i Sverige siden 2004. I 2008 stagnerede beskæftigelsen i Danmark, og i de følgende år faldt den drastisk til et niveau i 2010, der var mindre end i 2000, mens beskæftigelsen fortsat voksede i Sverige. Tyskland og Holland har oplevet en svagere udvikling i beskæftigelsen, men der har dog været en svagt tiltagende beskæftigelse siden 2005, som forventes at fortsætte fremover.

Figur 54. Udviklingen i beskæftigelsen i bygge- og anlægssektoren i Danmark, Tyskland, Holland og Sverige, indeks 2001=100

Note: Anlægsvirksomheder er inkluderet i figuren. 2001 er valgt som indeks år, da der ikke er data for Holland i 2010.

Kilde: Eurostat, data behandlet af Deloitte.

9. Økonomiske resultater for virksomheder i sektoren

Udførende byggevirksomheder er blevet særligt hårdt ramt af finanskrisen. Deres indtjening per ansat, overskudsgraden og afkastningsgraden er kraftigt forringet siden 2008, og de har klaret det ringere end tilsvarende virksomheder i Tyskland og Sverige. Materialeproducenterne oplevede en tilsvarende nedgang frem til 2010, men havde et godt år i 2011 og ser ud til at være på vej ud af krisen. Rådgivende virksomheder har haft en mere stabil udvikling i den økonomiske performance, selvom resultaterne er blevet dårligere siden 2008. Handelsvirksomheder har også haft en stabil udvikling, på trods af et mindre fald i 2011.

Dette kapitel beskriver byggesektorens økonomiske resultater baseret på regnskabsmæssige data for virksomheder i KOB-databasen. Analysen er baseret på de virksomheder, hvor KOB-databasen indeholder oplysninger om omsætningen. Det betyder, at det kun er aktie- og anpartsselskaber der indgår i analysen, hvorved den økonomiske analyse ikke er repræsentativ for de små enkeltmandsvirksomheder. I tabellen nedenfor er det angivet, hvor mange selskaber fra hver branchegruppe der indgår i den økonomiske analyse, samt hvor stor en andel af den samlede omsætning for branchegruppen der er dækket. Der er tale om en relativ stor stikprøve for alle branchegrupper, men stikprøven er ikke tilfældigt udvalgt, da de små virksomheder ikke indgår. Den mindre andel for udførende byggevirksomheder skyldes de mange små virksomheder i denne branchegruppe.

Tabel 12. Virksomheder, der indgår i den økonomiske analyse

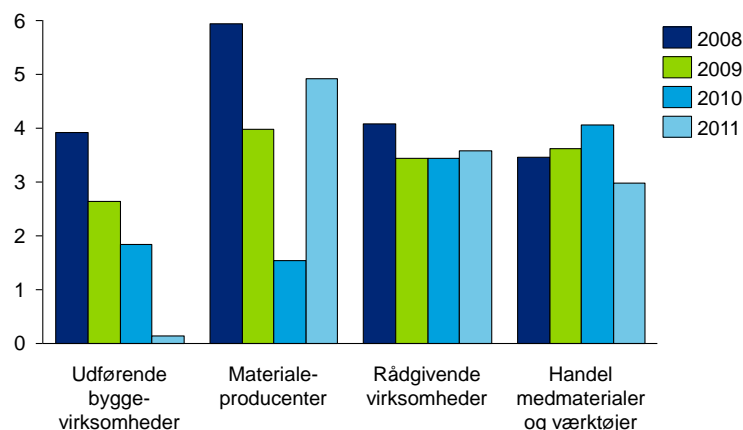
Branchegruppe	Virksomheder	Omsætning dækket
Udførende byggevirksomheder	662	23 %
Materialeproducenter	60	48 %
Rådgivende virksomheder	157	39 %
Handel med værktøjer og materialer	69	47 %
I alt	946	33 %

I kapitlet anvendes tre mål for den økonomiske formåen: overskudsgrad, forrentning af egenkapital og afkastningsgrad. Det største fokus er på overskudsgraden, men de tre mål giver omtrent det samme billede. Derudover analyseres soliditetsgraden, der betegner virksomhedernes økonomiske polstring overfor tab.

9.1. Overskudsgrad

Figur 55 viser overskudsgraden for de fire branchegrupper. Overskudsgraden beregnes som resultat af primær drift (dvs. før finansielle poster og eventuelle ekstraordinære poster) i pct. af nettoomsætningen. Dette nøgletal viser således, hvor stor en del af omsætningen der bliver til indtjening i virksomheden og dermed bidrager til årets resultat.

Figur 55. Overskudsgraden for branchegrupperne i pct.

Note: I figuren indgår kun aktie- og anpartsselskaber.

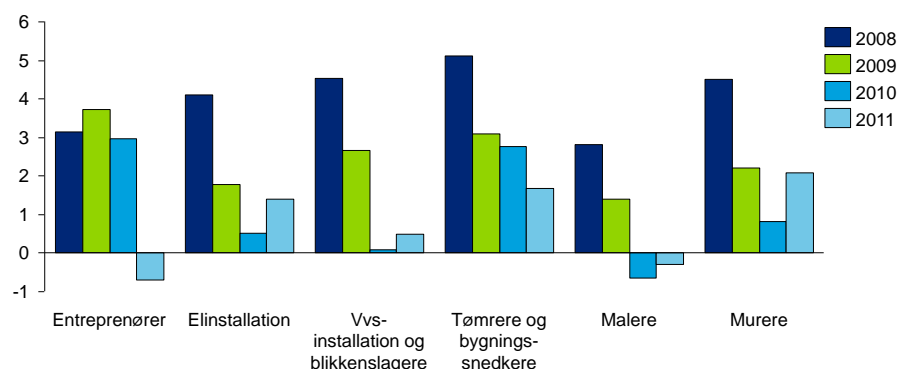
Kilde: KOB-databasen, data behandlet af Deloitte.

Udførende byggevirksomheder havde i 2008 en overskudsgrad på knap 4 pct., som i 2011 var faldet til 0,1 pct.. Materialeproducenter havde i 2008 en overskudsgrad på 5,9 pct., men oplevede fra 2008 til 2010 et fald ligesom de udførende virksomheder. I 2011 havde materialeproducenterne en klar forbedring af overskudsgraden, der kom op på 4,9 pct.. De rådgivende virksomheder har haft en relativt stabil overskudsgrad på cirka 3,5 pct.. Handelsvirksomheder oplevede en svagt stigende overskudsgrad fra 2008 til 2010, der blev efterfulgt af et fald i 2011.

Udførende byggevirksomheder

Figur 56 giver et nærmere indblik i de udførende brancher. Alle brancher har en væsentlig lavere overskudsgrad i 2011 sammenlignet med 2008. Særligt entreprenører og malere har en negativ overskudsgrad i 2011. Elinstallation, vvs-installation og blikkenslagere samt malere har haft en fremgang i 2011 sammenlignet med 2010, og der er altså tegn på forbedring for disse brancher.

Figur 56. Overskudsgraden for udvalgte brancher under udførende byggevirksomheder i procent

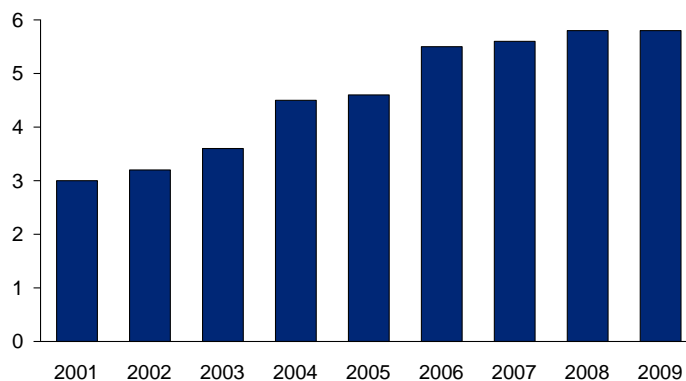
Note: I figuren indgår kun aktie- og anpartsselskaber.

Kilde: KOB-databasen, data behandlet af Deloitte.

I de følgende figurer ser vi nærmere på overskudsgraden for udførende tyske og svenske virksomheder og sammenligner dem med danske virksomheder.

Figur 57 viser overskudsgraden for udførende byggevirksomheder i Tyskland. Siden 2001 har der været en konstant vækst i overskudsgraden indtil 2008 og 2009, hvor den var på 5,8 pct.. De tyske udførende virksomheder var altså betydelig bedre til at skabe overskud end de danske virksomheder i 2008 og 2009. Da aktiviteten i den tyske byggesektor fortsatte med at vokse i 2010 og 2011, er der ikke grund til at tro, at overskudsgraden er faldet for de tyske udførende byggevirksomheder.

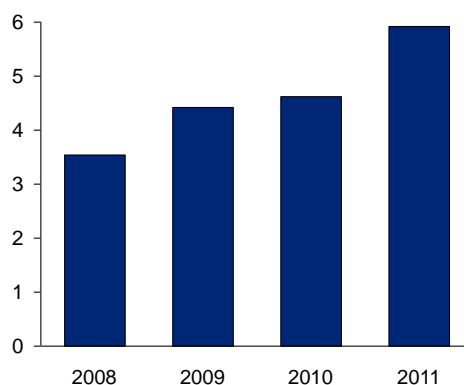
Figur 57. Overskudsgraden for udførende byggevirksomheder i Tyskland i pct.

Kilde: Deutsche Bundesbank in Die Deutsche Bauindustrie, data behandlet af Deloitte.

Sveriges branchestruktur er kendetegnet ved fire meget store entreprenørvirksomheder og en underskov af småentreprenører. Figur 58 viser den samlede overskudsgrad for Sveriges fire store entreprenører: Skanska, NCC, PEAB og JM.

Figur 58. Overskudsgraden for de fire største entreprenørvirksomheder i Sverige i pct.

Kilde: Årsregnskaber for de fire virksomheder, data behandlet af Deloitte.

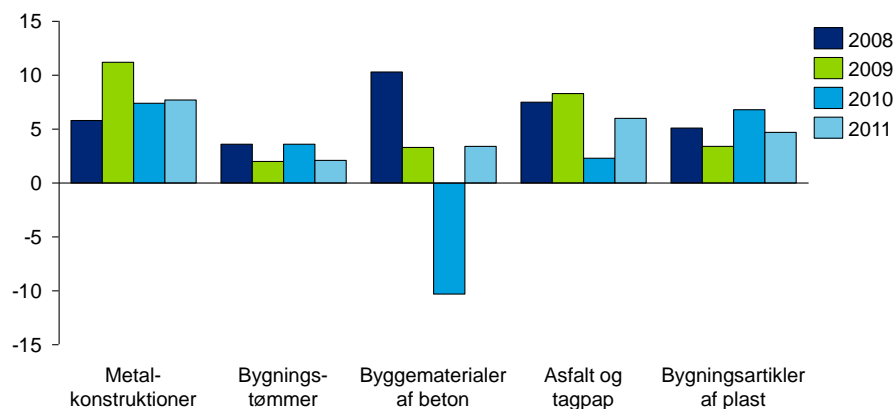
Overskudsgraden er vokset gennem hele perioden fra 3,5 pct. i 2008 til 5,9 pct. i 2011. Figuren viser således, at de største svenske virksomheder har vist flotte resultater i modsætning til de store udførende danske virksomheder.

Materialeproducenter

I Figur 59 er overskudsgraden for udvalgte brancher under materialeproducenterne angivet. Overskudsgraden for virksomheder indenfor metalkonstruktioner, asfalt og tagpap, bygningsartikler og bygningstømmer har været forholdsvis stabil. For metalkonstruktioner og asfalt og tagpap har over-

skudsgraden ligget på et pænt niveau over 5 pct. under finanskrisen. Dog faldt overskudsgraden indenfor byggematerialer af beton, henholdsvis asfalt og tagpap, markant i 2010.

Figur 59. Overskudsgraden for udvalgte brancher under materialeproducenter i pct.

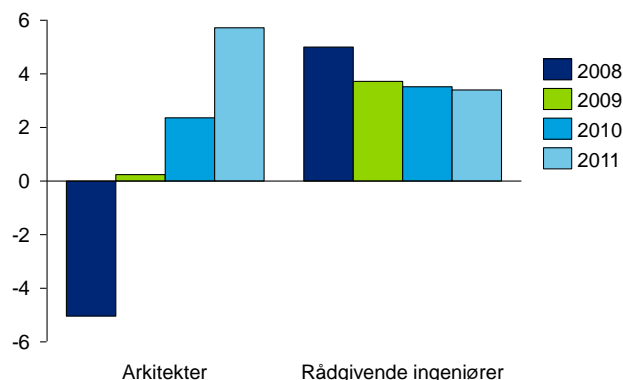

Note: I figuren indgår kun aktie- og anpartsselskaber.
Kilde: KOB-databasen, data behandlet af Deloitte.

Rådgivende virksomheder

Figur 60 viser overskudsgraden for brancherne under branchegruppen rådgivende virksomheder. Arkitektvirksomhederne har fra et negativt resultat i 2008 haft taktvis fremgang frem til 2011, hvor der blev opnået et relativt godt resultat med en overskudsgrad på knap 6 pct., mens de rådgivende ingeniørvirksomheder indenfor byggeri og anlæg har haft en svagt faldende overskudsgrad siden 2008.

Figur 60. Overskudsgraden for rådgivende virksomheder i pct.

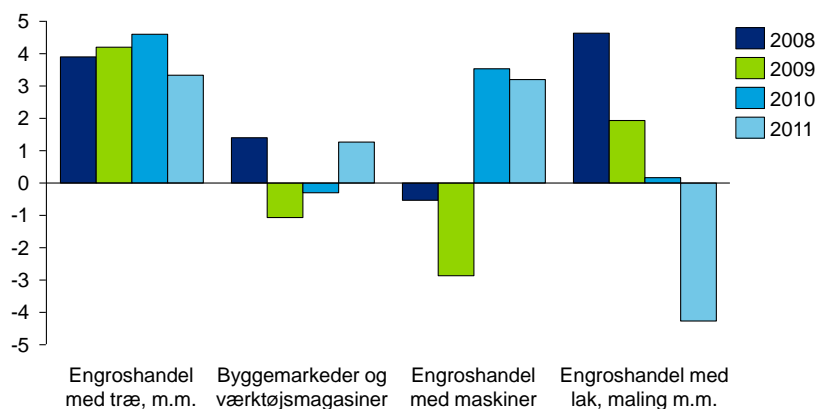
Note: I figuren indgår kun aktie- og anpartsselskaber.
Kilde: KOB-databasen, data behandlet af Deloitte.

Virksomheder indenfor handel med materialer og værktøjer

Virksomheder indenfor handel med træ har generelt haft en stabil overskudsgrad, omend den er gået lidt ned i 2011 sammenholdt med 2008. Byggemarkeder og værktøjsmagasiner samt engroshandel med maskiner har set negative overskudsgrader siden 2008, men særligt engroshandel med maskiner har opnået væsentligt forbedrede resultater i 2010 og 2011. Igen

tyder det på, at engroshandel med lak, maling m.m. er længere tid om at komme ud af krisen med et stærkt negativt resultat i 2011 til følge.

Figur 61. Udviklingen i overskudsgraden for aktie- og anpartsselskaber i udvalgte brancher indenfor handel med materialer og værktøjer i pct., 2008-2011

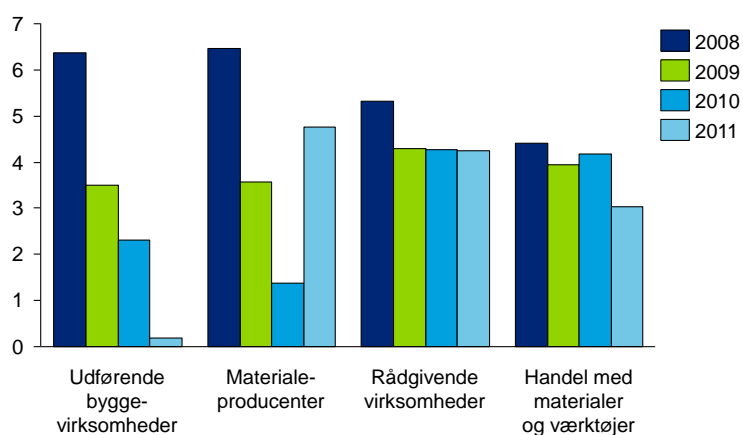
Note: I figuren indgår kun aktie- og anpartsselskaber.
Kilde: KOB-databasen, data behandlet af Deloitte.

9.2. Afkastningsgrad, egenkapitalens forrentning og soliditetsgrad

Afkastningsgraden

Afkastningsgraden udtrykker, i hvilken grad virksomheden er i stand til at forrente dens samlede kapital. Tallet beregnes ved at dividere virksomhedens overskud af den primære drift med virksomhedens samlede aktiver.

Figur 62. Afkastningsgraden for branchegrupperne i pct., 2008-2011

Note: I figuren indgår kun aktie- og anpartsselskaber.
Kilde: KOB-databasen, data behandlet af Deloitte.

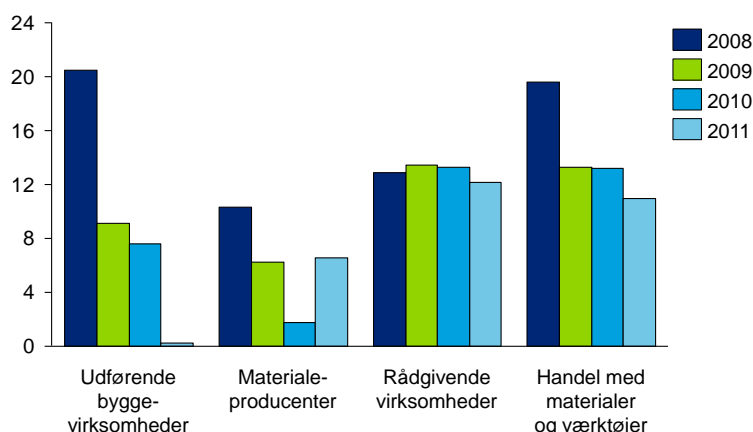
Figur 62 viser udviklingen i afkastningsgraden for branchegrupperne. Afkastningsgraden ligger for alle fire branchegrupper på et lavere niveau end i 2008. Særligt er de udførende byggevirksomheders afkastningsgrad faldet fra 2008 til 2011. Materialeproducenternes afkastningsgrad er også faldet, men er i 2011 tilbage på 4,8 pct.. For rådgivende virksomheder har afkast-

ningsgraden udviklet sig negativt fra 2008 til 2009, men har i de følgende år været stabil.

Egenkapitalens forrentning

Egenkapitalens forrentning beregnes som det ordinære resultat (dvs. årets regnskabsresultat efter skat) i pct. af den gennemsnitlige egenkapital. Nøgletallet angiver således forrentningen af de værdier, ejerne har bundet i virksomheden. Det kan groft sagt siges, at forrentningen skal være højere end det, ejerne kunne have fået ved for eksempel at sætte pengene i banken eller investere i sikre værdipapirer, hvis det skal have betalt sig for dem at drive virksomhed. I Figur 63 er udviklingen i egenkapitalens forrentning vist for de fire branche grupper.

Figur 63. Udviklingen i egenkapitalens forrentning for aktie- og anpartsselskaber i pct., 2008-2011

Note: I figuren indgår kun aktie- og anpartsselskaber.

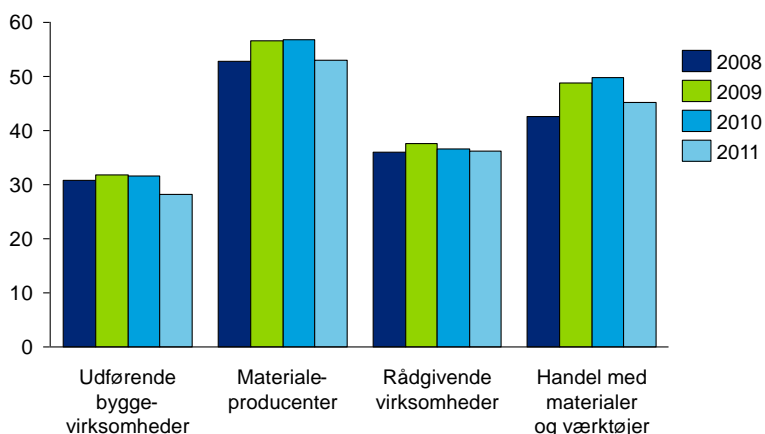
Kilde: KOB-databasen, data behandlet af Deloitte.

Egenkapitalens forrentning i udførende byggevirksomheder faldt fra 20 pct. i 2008 til lige over 0,2 pct. i 2011. Materialeproducenter havde et fald i egenkapitalens forrentning fra 2008 til 2010, men oplevede en stigning i 2011. Rådgivende virksomheder har haft en relativt stabil forrentning af egenkapitalen på 12-13 pct., men med et lille fald i 2011. Egenkapitalens forrentning i virksomheder inden for handel med materialer og værktøjer faldt fra knap 20 pct. i 2008 til 11 pct. i 2011.

Soliditetsgraden

Soliditetsgraden beregnes som egenkapitalen divideret med de samlede aktiver og angiver dermed, hvor stor en andel af aktiverne der er finansieret af aktionærerne og anpartshaverne. Soliditetsgraden er et mål for den risiko, der er forbundet med virksomhederne, da den viser, hvor store tab virksomheden kan bære, inden det påvirker fremmedkapitalen. Soliditetsgraden kan derfor påvirke virksomhedernes mulighed for at låne penge, og hvilken rente de skal betale. Figur 64 viser udviklingen i soliditetsgraden for aktie- og anpartsselskaber indenfor de fire branche grupper.

Figur 64. Udviklingen i soliditetsgraden for aktie- og anpartsselskaber i pct., 2008-2011

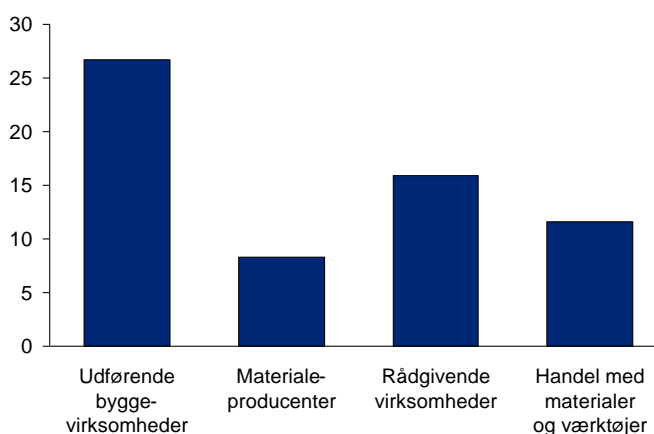
Note: I figuren indgår kun aktie- og anpartsselskaber.

Kilde: KOB-databasen, data behandlet af Deloitte.

Soliditetsgraden har været relativt stabil for de fire brancher fra 2008 til 2011. Udførende byggevirksomheder har den mindste solidaritetsgrad, mens materialeproducenter har den største. Alle branchegrupper har oplevet en stigning i soliditetsgraden i 2009 og et fald i de følgende to år. Branchegrupperne har i gennemsnit en soliditetsgrad på mere end 30 pct., hvilket indikerer, at mange virksomheder er solide, selvom der også er mange, der ikke er solide. Overordnet set forventes soliditetsgraden derfor ikke at udgøre en barriere for fremmedkapital.

Figur 65 viser andelen af virksomheder med en soliditetsgrad på mindre end 15 pct. i 2011. Udførende byggevirksomheder er den branchegruppe, hvor der er den største andel af virksomheder med en soliditetsgrad på mindre end 15 pct.. Herefter følger rådgivende virksomheder og virksomheder indenfor handel med materialer og værktøjer. Materialeproducenter er den branchegruppe, hvor der er færrest udsatte virksomheder med en soliditetsgrad på mindre end 15 pct..

Figur 65. Andelen af virksomheder med en soliditetsgrad på mindre end 15 pct. i pct., 2011

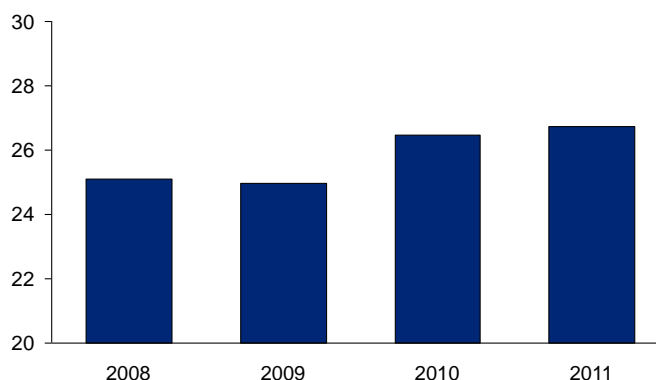
Note: I figuren indgår kun aktie- og anpartsselskaber.

Kilde: KOB-databasen, data behandlet af Deloitte.

Figur 66 viser udviklingen i andelen af udførende byggevirksomheder med en soliditetsgrad på mindre end 15 pct.. Siden 2008 er andelen af virksom-

heder vokset fra 25 til 27 pct., hvilket viser, at der er blevet flere udsatte udførende byggevirksomheder med en soliditetsgrad på mindre end 15 pct..

Figur 66. Andelen af udførende byggevirksomheder med en soliditetsgrad på mindre end 15 pct. i pct.,

Note: I figuren indgår kun aktie- og anpartsselskaber.

Kilde: KOB-databasen, data behandlet af Deloitte.

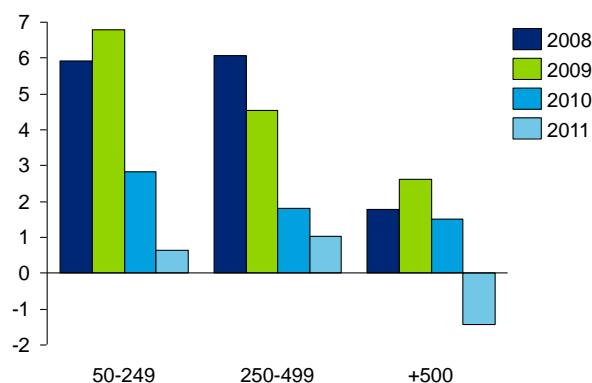
Udførende byggevirksomheder og materialeproducenter blev ramt hårdt af den økonomiske krise og havde kraftigt faldende indtjening fra 2008 til 2010. Materialeproducenterne fik vendt udviklingen i 2011, hvor de præsterede relativt flotte økonomiske resultater, mens nedturen fortsatte for de udførende virksomheder. Dette ses også ved, at udførende byggevirksomheder er den branchegruppe med den største andel af virksomheder med en soliditetsgrad på mindre end 15 pct.. Særligt de største udførende virksomheder har haft det svært fra 2008 til 2011. Den samlede udvikling for de udførende byggevirksomheder i Danmark står i skarp kontrast til udviklingen for de tyske og svenske udførende virksomheder, der har oplevet fremgang i overskudsgraden de seneste år. Rådgivende virksomheder har haft en mere stabil udvikling og har ikke været lige så påvirket af den økonomiske krise. Det samme er tilfældet for virksomheder indenfor handel med materialer og værktøjer.

9.3. Indtjeningsevne og virksomhedernes størrelse

Figur 67 viser overskudsgraden for udførende byggevirksomheder opdelt efter antallet af ansatte i virksomheden. Udviklingen for virksomheder med 50-249 ansatte og 250-499 ansatte ligner i høj grad hinanden. Fra 2008 til 2009 var der et kraftigt fald i overskudsgraden, der blev efterfulgt af en stigning i 2010. I 2011 var der igen et fald i overskudsgraden.

De store udførende virksomheder med mere end 500 ansatte havde en markant lavere overskudsgrad i 2008 end de mindre virksomheder, men oplevede en stigning i 2009. Overskudsgraden faldt i både 2010 og 2011 for at ende med at være negativ. Det negative resultat i 2011 skyldes en stor virksomhed, der havde et dårligt år.

Figur 67. Overskudsgraden for udførende byggevirksomheder efter antallet af ansatte i virksomheden i pct.

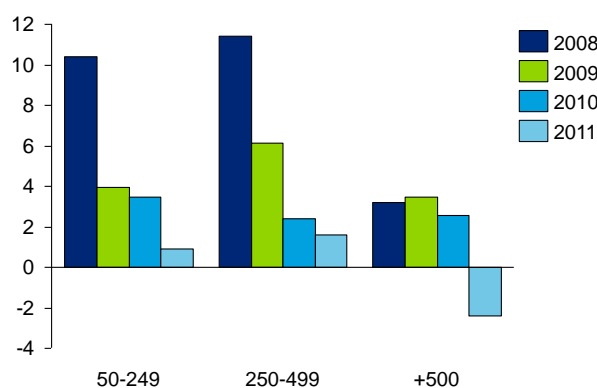
Note: I figuren indgår kun aktie- og anpartsselskaber. Virksomheder med 1-49 ansatte er ikke medtaget i figuren, da KOB ikke indeholder et repræsentativt udsnit af denne gruppe.

Kilde: KOB-databasen, data behandlet af Deloitte.

De fire største svenske udførende byggevirksomheder har derimod været i stand til at øge deres overskudsgrad, jf. Figur 58. Det synes således svært for store virksomheder at tjene penge på det danske marked sammenlignet med det svenske marked.

Figur 68 viser udviklingen i afkastningsgraden for udførende byggevirksomheder efter deres størrelse. I 2008 var virksomheder med 50-249 og 250-499 ansatte bedst til at skabe et afkast. I de følgende år nærmede afkastningsgraden for de tre grupper hinanden. De største virksomheder havde dog en negativ afkastningsgrad i 2011 pga. en enkel virksomhed.

Figur 68. Afkastningsgraden for udførende byggevirksomheder efter antallet af ansatte i virksomheder i pct.

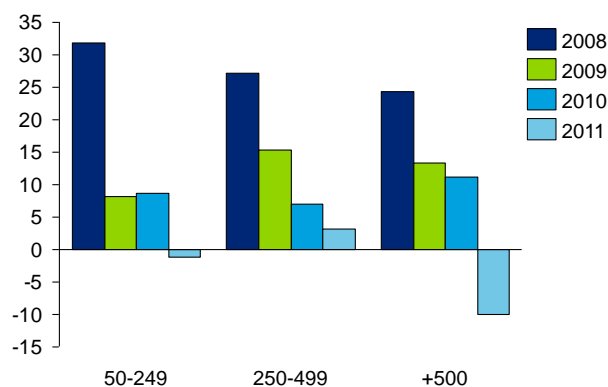

Note: I figuren indgår kun aktie- og anpartsselskaber.

Kilde: KOB-databasen, data behandlet af Deloitte.

I Figur 69 er udviklingen i egenkapitalens forrentning vist for udførende byggevirksomheder efter hvor mange ansatte der er i virksomheden. De største virksomheder har en negativ forrentning i 2011 pga. en enkelt virksomhed. I 2009 og 2010 har de store virksomheder været bedre til at forrente egenkapitalen, mens virksomheder med 50-249 ansatte havde den højeste forrentning i 2008.

Figur 69. Egenkapitalens forrentning for udførende byggevirksomheder efter antallet af ansatte i virksomheden i pct.

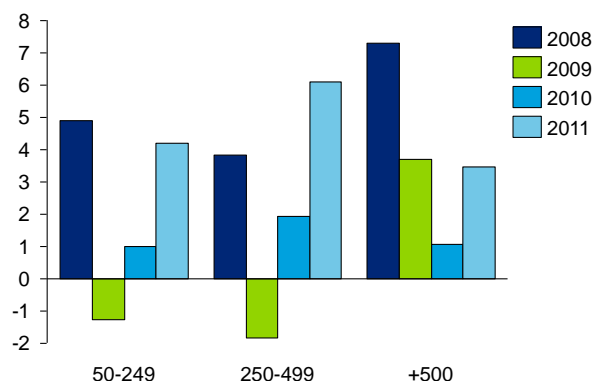

Note: I figuren indgår kun aktie- og anpartsselskaber.

Kilde: KOB-databasen, data behandlet af Deloitte.

Figur 70 viser overskudsgraden for materialeproducenter efter størrelsen af virksomheden. Materialeproducenter med mindre end 500 ansatte havde en klar forringelse af overskudsgraden fra 2008 til 2009. I 2010 og 2011 fik begge grupper forbedret deres overskudsgrad. De største materialeproducenter oplevede et mere gradvist fald og begyndte først deres forbedring i 2011, hvor de derfor havde en overskudsgrad, der var mindre end for de to grupper med mindre virksomheder.

Figur 70. Overskudsgraden for materialeproducenter efter antallet af ansatte i virksomheden i pct.

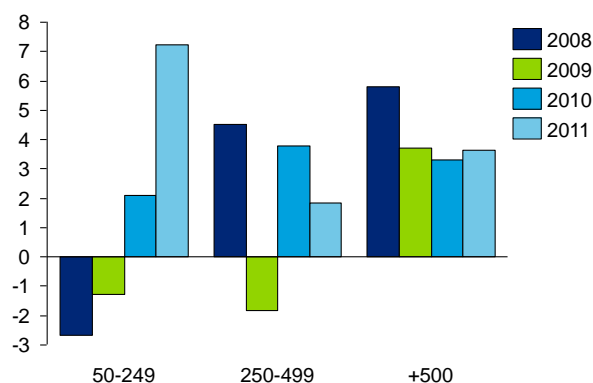

Note: I figuren indgår kun aktie- og anpartsselskaber. Virksomheder med 1-49 ansatte er ikke medtaget i figuren, da KOB ikke indeholder et repræsentativt udsnit af denne gruppe.

Kilde: KOB-databasen, data behandlet af Deloitte.

Rådgivende virksomheder med mellem 50 og 249 ansatte havde en negativ overskudsgrad i 2008 og 2009, men har gradvist forbedret den og havde i 2011 den højeste overskudsgrad på 7 pct., jf. Figur 71. De mellemstore rådgivende virksomheder havde et dårligt år i 2009, der blev forbedret i 2010, men har fra 2008 til 2011 haft en faldende overskudsgrad. De største rådgivende virksomheder med mere end 500 ansatte har siden 2009 haft en stabil overskudsgrad på mellem 3 og 4 pct.

Figur 71. Overskudsgraden for brancher indenfor rådgivende byggevirksomheder i pct., 2008-2011

Note: I figuren indgår kun aktie- og anpartsselskaber.

Kilde: KOB-databasen, data behandlet af Deloitte.

Blandt de udførende byggevirksomheder har de store virksomheder haft sværere ved at tjene penge end de mindre/mellemstore virksomheder. Både overskudsgraden, afkastningsgraden og egenkapitalens forrentning tegner et billede af, at de største virksomheder med mere end 500 ansatte har ringere resultater end virksomheder med 50 til 249 eller 250 til 499 ansatte. Der findes dog ikke tilstrækkelige data til at inddrage de mange små virksomheder under 50 ansatte i sammenligningen, og det kan derfor ikke konkluderes, om der under de nuværende rammevilkår er generelt har været stordriftsfordele eller stordriftsulemper i den udførende del af den danske byggesektor indenfor de seneste år.

For materialeproducenter og rådgivende ingeniører er der en mindre klar sammenhæng mellem overskudsgrad og størrelsen af virksomhederne. De store materialeproducenter har klaret sig dårligere end de mindre virksomheder i 2011, men havde fra 2008 til 2011 en bedre indtjening. De store rådgivende virksomheder har haft stabile og relativt gode resultater, mens de mindre rådgivende virksomheder har haft mere svingende resultater.

Bilag

Brancheinddeling:

Gruppe	DB07-kode	Navn
A	081200	Grus og sandgravning, indvinding af ler og kaolin
A	162100	Fremstilling af finerplader og træbaserede plader
A	162200	Fremstilling af sammensatte parketstave
A	162300	Fremstilling af bygningstømmer og snedkeriartikler i øvrigt
A	203000	Fremstilling af maling, lak og lignende overfladebehandlingsmidler, trykfarver og
A	222300	Fremstilling af bygningsartikler af plast
A	231100	Fremstilling af planglas
A	231200	Formning og forarbejdning af planglas
A	233100	Fremstilling af keramiske teglsten og gulvfliser
A	233200	Fremstilling af mursten, teglsten og byggematerialer af brændt ler
A	234200	Fremstilling af sanitetsartikler
A	235100	Fremstilling af cement
A	235200	Fremstilling af kalk og gips
A	236100	Fremstilling af byggematerialer af beton
A	236200	Fremstilling af byggematerialer af gips
A	236300	Fremstilling af færdigblandet beton
A	236400	Fremstilling af mørtel
A	236500	Fremstilling af fibercement
A	239910	Fremstilling af asfalt og tagpap
A	242000	Fremstilling af rør og hule profiler og tilhørende fittings
A	251100	Fremstilling af metalkonstruktioner og dele heraf
A	251200	Fremstilling af døre og vinduer af metal
B	257300	Fremstilling af håndværktøj
B	282400	Fremstilling af motordrevet håndværktøj
B	289200	Fremstilling af maskiner til råstofindvindingsindustrien samt bygge og anlæg
C	411000	Gennemførelse af byggeprojekter
C	412000	Opførelse af bygninger (entreprenører)
C	431100	Nedrivning
C	431200	Forberedende byggepladsarbejder
C	431300	Funderingsundersøgelser
C	432100	Elinstallation
C	432200	VVS- og blikkenslagerforretninger
C	432900	Anden bygningsinstallationsvirksomhed
C	433100	Stukkatørvirksomhed
C	433200	Tømrer- og bygningsnedkervirksomhed
C	433300	Udførelse af gulvbelægninger og vægbeklædning
C	433410	Malerforretninger
C	433420	Glarmestervirksomhed
C	433900	Anden bygningsfærdiggørelse
C	439100	Tagdækningsvirksomhed
C	439910	Murere
C	439990	Anden bygge- og anlægsvirksomhed som kræver specialisering
D	461300	Agenturhandel med tømmer og andre byggemate-

		rialer
D	466300	Engroshandel med maskiner til minedrift og bygge- og anlægsvirksomhed
D	467310	Engroshandel med træ, trælast og byggematerialer
D	467320	Engroshandel med lak, maling, tapet, gulvbelægning mv.
D	475210	Farve- og tapetforretninger
D	475220	Byggemarkeder og værktøjsmagasiner
E	711100	Arkitektvirksomhed
E	711210	Rådgivende ingeniørvirksomhed inden for byggeri og anlægsarbejder

- A) Materialeproducenter
- B) Fremstilling af maskiner og værktøj til bygge og anlæg
- C) Udførende byggevirksomhed
- D) Handel med materialer og værktøj
- E) Rådgivende virksomhed

Faktaboks. Arbejdskraftproduktivitet i Cobb-Douglas-produktionsfunktionen

Hvis det antages, at produktionen i byggesektoren kan beskrives ved en Cobb-Douglas-produktionsfunktion, er outputtet Y_t en funktion af kapitalinputtet K_t , arbejdskraftinputtet L_t og arbejdskraftteknologien Q_t og givet ved følgende udtryk:

$$Y_t = K_t^\alpha (Q_t L_t)^{1-\alpha}$$

hvor α angiver kapitalens andel af den samlede bruttofaktoringkomst. Den gennemsnitlige arbejdskraftproduktivitet kan dermed udtrykkes som en funktion af forholdet mellem kapital og arbejdskraft samt arbejdskraftteknologien:

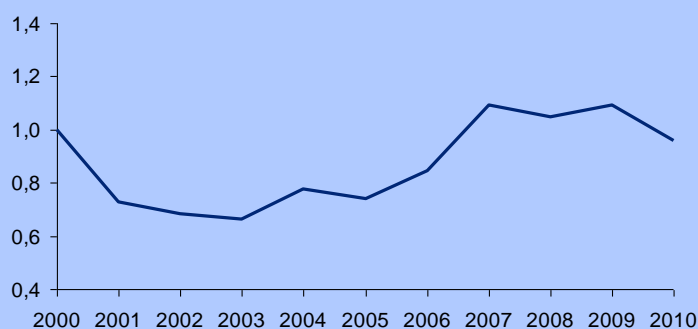
$$\frac{Y_t}{L_t} = \left(\frac{K_t}{L_t}\right)^\alpha Q_t^{1-\alpha}$$

Ønskes i stedet et udtryk for arbejdskraftteknologien, fås:

$$Q_t^{1-\alpha} = \left(\frac{Y_t}{L_t} \left(\frac{L_t}{K_t}\right)^\alpha\right)^{\frac{1}{1-\alpha}}$$

I figuren nedenfor er givet et beregningseksempel på udviklingen af Q fra 2000 til 2010, hvor værditilvæksten i byggeriet er indsat for Y_t , antal årsværk er indsat for L_t , anlægsaktiver er indsat for K_t og konstanten α til 0,40. I beregningen tages således hensyn til indsatsen af kapital. I praksis svarer Q i dette tilfælde til totalfaktorproduktiviteten.

Figur 72. Beregningseksempel for arbejdskraftteknologien Q_t i den danske byggesektor

Note: Værdierne er normaliseret til 1 for år 2000.

Kilde: Særkørsel fra DST, data behandlet af Deloitte.

Om Deloitte

Deloitte leverer ydelser inden for Revision, Skat, Consulting og Financial Advisory til både offentlige og private virksomheder i en lang række brancher. Vores globale netværk med medlemsfirmaer i mere end 150 lande sikrer, at vi kan stille stærke kompetencer til rådighed og yde service af højeste kvalitet, når vi skal hjælpe vores kunder med at løse deres mest komplekse forretningsmæssige udfordringer. Deloitte's ca. 182.000 medarbejdere arbejder målrettet efter at sætte den højeste standard.

Deloitte Touche Tohmatsu Limited

Deloitte er en betegnelse for Deloitte Touche Tohmatsu Limited, der er et britisk selskab med begrænset ansvar, og dets netværk af medlemsfirmaer. Hvert medlemsfirma udgør en separat og uafhængig juridisk enhed. Vi henviser til www.deloitte.com/about for en udførlig beskrivelse af den juridiske struktur i Deloitte Touche Tohmatsu Limited og dets medlemsfirmaer.

© 2013 Deloitte Statsautoriseret Revisionspartnerselskab. Medlem af Deloitte Touche Tohmatsu Limited